

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

Xorijiy tillar fakulteti fransuz tili va adabiyoti kafedrası

011-24 guruh talabasi XOLIQOVA SITORAning

**“5120100 Француз тили” таълим йўналиши бўйича бакалавр
даражасини олиш учун**

**“HOZIRGI ZAMON FRANSUZ TILIDA
ANIQLOVCHI**

VA UNING IFODA VOSITALARI”

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar : _____k.o’qit. F.Bo’riyeva.

“Ҳимояга тавсия этилди”

Факультет декани:

_____ф.ф.н. А.Аликулов
“ ” _____2015йил

Qarshi-2015yil

M U N D A R I J A

KIRISH.....	3
--------------------	----------

I BOB. TILSHUNOSLIKDA GAP BO'LAKLARI MUAMMOSI

1.1. Gap bo'laklari sintaktik kategoriya sifatida	8
---	---

1.2. Bosh va ikkinchi darajali bo'laklar nazariyasi	12
---	----

II BOB. FRANSUZ TILIDA ANIQLOVCHI VA UNING IFODA VOSITALARI

2.1. Aniqlovchi gapning tobe bo'laklaridan biri sifatida	21
--	----

2.2. Ot bilan ifodalangan aniqlovchi	27
--	----

2.3. Sifat bilan ifodalangan aniqlovchi	29
---	----

2.4. Sifatdosh bilan ifodalangan aniqlovchi	36
---	----

2.5. Boshqa vositalar orqali ifodalangan aniqlovchi (son, infinitiv, ravish, so'z birikmasi va gap orqali)	39
--	----

X U L O S A	48
--------------------------	-----------

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	54
---	-----------

KIRISH

Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu esa yoshlarning jahon hamjamiyatida o'ziga xos o'rin egallashga intilayotganini ko'rsatadi. Xalqimizning chet el mamlakatlari bilan hamkorlikda xorijiy tillarni mukammal o'rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Ayniqsa fransuz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqish kundan – kunga ortib bormoqda.

Prezidentimiz I. A. Karimovning quyidagi gaplari fikrimiz isbotidir: “O'zbek bolasiga chet tillarning ajib dunyosiga bimalol kirishi uchun imkoniyatlarini to'liq ochib berishimiz darkor. Mamlakatimizda xorijiy tillarni o'ranish milliy asosdagi jadallashtirilgan metodikasini tayyorlashni tezlashtirishimiz kerak”¹.

Yurtboshimiz ta'lim tizimi to'g'risida ko'plab fikrlar bildirib o'tadi: “Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi saviyasini jahon andozalari darajasiga etkazish xalq xo'jaligida mutaxassislarga bo'lgan talab va ehtiyojlarni ilmiy tahlil asosida aniqlash, xorijiy mamlakatlar tajribasidan oqilona foydalanish shu kunning dolzarb vazifalaridandir. Oliy o'quv yurtini isloh qilayotganda, ularni boshqa davlatlardagi oliy o'quv yurtlari bilan aloqasini mustahkamlash zarur o'z domlalarimiz bilan cheklanib qolmay, chetdan ham domlalar chiqarishni yo'lga qo'yishimiz kerak. Chet davlatlardagi o'quv yurtlari bilan birlashgan ilmiy kengashlar tuzish ham maqsadga muvofiq bo'ladi. O'z – o'zini el ishiga bag'ishlangan, inson tarbiyasiga jon tikkan oliy janob o'qituvchilarni, mo'tabar muallimlarni bundan buyon ham boshimizga ko'taramiz” – deb ta'kidlagan.

Prezidentimiz, ayniqsa yoshlarni tarbiyasiga katta e'tibor bermoqda, buni quyidagi jumlar bilan izohlash mumkin: “Bilimga chanqoq iste'dodli

¹ I.A. Karimov “Barkamol avlod orzusi”. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2000 15, 20, 188-bet.

yoshlarni topib, ularni Vatanga fidoyi insonlar qilib tarbiyalash muqaddas vazifadir. Biz o'z iste'dodli bolalarimiz, farzandlarimizga bilim va kasb cho'qqilarini zabt etishi uchun qanot berishimiz kerak. Aqliy zakovat va ruhiy – ma'naviy salohiyat ma'rifatli insonning ikki qanotidir”.¹

Darhaqiqat, xorijiy tillarni jumladan, fransuz tilini har tomonlama chuqur o'rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lmog'i lozim. Shunday ekan, biz ham ushbu bitiruv malakaviy ishimizda fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalari mavzusining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishni maqsad qilib qo'ydik.

Mavzuning dolzarbligi. Tanlangan mavzuning dolzarbligi fransuz tilida aniqlovchining sintaktik va struktur jihatdan tavsiflashdan iborat ekanligi bilan izohlanadi. Tilning sintaktik qatlamiga mansub aniqlovchi va uning ifoda vositalarini fransuz tili misolida ko'rib chiqish fransuz grammatikasidagi aniqlovchi hodisasini chuqur o'rganishga, unga xos shakily tuzilish va mohiyatni tavsiflashga, qolaversa, ularni badiiy matnlarda o'qib tushunish va tahlil qilish jarayonida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Tilshunoslikda fransuz grammatikasiga doir muammolar avvalambor, L. Tenier, V.G. Gak, E.A. Referovskaya, A.K Vasileva, T.Y. Nikolskaya, E.K. Goldenberg, L.I. Iliya, M.Arrive, F.Godet, M.Galmishlar tomonidan keng tarzda tadqiq qilingan. Ayniqsa grammatikaning sintaksis bo'limi va gap bo'laklarining o'ziga xos grammatik va sintaktik xususiyatlari batafsil ishlab chiqilgan. Biroq, bizning tadqiqot ishimiz bu xususidagi ma'lumotlarni umumlashtirgan holda ularni sodda misollar, tushuntirishlar va tahlil orqali aniqlovchi va uning ifoda vositalariga xos xususiyatlarni ma'lum bir strukturaga solgan holda amaliy

¹ I.A. Karimov “Barkamol avlod orzusi”. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2000 15, 20, 188-bet.

tarzda izohlash bilan ajralib turadi. Hozirgi kunda aniqlovchining struktur jihatdan turlari bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi. Ushbu bitiruv malakaviy ishining oldiga qo'yilgan asosiy maqsad fransuz tilidagi aniqlovchi va uning ifoda vositalarining sintaktik va struktur tavsifi va ularning talqinidan iboratdir.

Tadqiqot vazifalari. Tadqiqot oldiga qo'yilgan masalalarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

- fransuz grammatikasiga xos gap bo'laklarining asosiy mohiyatini namoyon etish;
- fransuz tili gap bo'laklari o'rtasida aniqlovchi va uning ifoda vositalari tutgan o'rnini ochib berish;
- ot, sifat, fe'llar, sifatdosh va predloglarning tilda aniqlovchi vazifasida qo'llanadigan asosiy vositalar ekanligini va ularning aniqlovchilarga xos xususiyatini ko'rsatuvchi asosiy manba ekanligini namoyon etish;
- fransuz tilida aniqlovchining asosiy xususiyatlarini gaplarni tahlil qilish orqali tavsiflash;
- fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalariga xos struktur – semantik, sintaktik va grammatik kabi ichki tuzilishini namoyon etish.

Tadqiqot obekti va predmeti. Tilshunoslikning eng serqirra jabhalaridan biri hisoblashgan fransuz grammatikasidagi gap bo'laklari muammosi tadqiqot obektini tashkil etsa, undagi aynan aniqlovchi masalasi esa tadqiqot predmetini tashkil etadi.

Tadqiqotning metodologik va nazariy asoslari. Tilshunoslikning grammatika va sintaktika borasidagi nazariy yo'nalishlar hamda L. Tenier, V.G. Gak, E.A. Referovskaya, A.K Vasileva, T.Y. Nikolskaya, E.K. Goldenberg, L.I. Iliya, M.Arrive, F.Godet, M.Galmish singari tilshunoslarning nazariy qarashlari tadqiqotning metodologik va nazariy asoslarini tashkil etadi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot oldiga qo'yilgan vazifalarni amalga oshirish maqsadida ishda tasviriy va distributiv tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Himoyaga olib chiqiladigan asosiy holatlar quyidagilardan iborat:

- Gap bo'laklari nazariyasi tilshunoslikda eng dolzarb muammolardan biri sifatida;
- Ikkinchi darajali bo'laklardan biri aniqlovchi va uning fransuzcha gaplar tarkibida tutgan o'rni o'ziga xos strukturali tuzilishiga ko'ra amalga oshadi;
- Aniqlovchi va uning ifoda vositalari fransuz tili tizimida xilma-xillikni tashkil etadi ;
- Asosiy so'z turkumlari funksiyasida keladigan ot, sifat, fe'l, sifatdash va predloglar aniqlovchi vazifasida qo'llaniladigan asosiy vositalardir;
- Fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalari struktur, sintaktik, morfologik va grammatik kabi ichki sistematik tuzilishga ega.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Gap bo'laklari sistemasida ikkinchi darajali bo'laklar tarkibiga kiruvchi aniqlovchi va uning ifoda vositalari yasallishidagi struktur, sintaktik va morfologik qonuniyatlarni aniqlashga yordam beradigan nazariy va amaliy grammatika tavsifiga hissa qo'shildi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati. Gap bo'laklarining sistemasida aniqlovchi yasallishining struktur, sintaktik va funksional qonuniyatlarini aniqlashga imkon beradigan fikrlar umumlashtirildi. Xususan, bitiruv malakaviy ishida gap bo'laklarida aniqlovchi shakllariga xos ichki xususiyatlarning rivojlanishidagi sistem ko'rsatkichlar va grammatik tuzilishlar tavsiflandi, aniqlovchining o'ziga xos xilma – xilligi namoyon etildi.

BMIIdagi tahlil natijalari asosida nazariy, amaliy va qiyosiy grammatika fanlarini o'qitishda, qo'laversa, chet tillarini o'qitish va o'rganish jaroyonlarida

ham foydalanish mumkin. Bundan tashqari, aniqlovchilarning struktur-modellari darsning mazmunli va qiziqarli o'tish uchun ham ancha samarali bo'lib hisoblanadi va ushbu bitiruv malakaviy ish natijalaridan fransuz tili amaliy va nazariy grammatikalari fanidan ma'ruzalar matni yaratishda va ma'ruzalar o'qish jarayonida ham foydalanish mumkin.

BMIning tuzilishi qo'yilgan vazifalarning ketma – ket izchilligiga asoslanib, u kirish, ikki bob, xulosa, foydalanilgan ilmiy adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

I BOB. TILSHUNOSLIKDA GAP BO'LAKLARI MUAMMOSI

1.1. Gap bo'laklari sintaktik kategoriya sifatida

Hozirgi zamon tilshunosligida gap bo'laklari muammosi haqida to'xtalsak, avvalo til tuzilishi, umuman tilshunoslikdagi muammolarga to'xtalishimiz lozim.

Hozirgi davrda fransuz tilining barcha sathlari bo'yicha qator ilmiy tadqiqot ishlari mavjud. Morfologiya va sintaksis grammatikaning o'zaro bo'langan ikki bo'limi sanaladi. Grammatikaning bu ikki bo'limi, avvalo, predmetlariga ko'ra farqlanadi.

Sintaksis, so'z shakllarining bog'lanish qoidalarini va tarkibida bu qoidalar ro'yobga chiqadigan bir butunlikni – gapni o'rganadi. Anglashiladiki, morfologik birlik bo'lgan so'zning shakli ham sintaksis uchun ahamiyatlidir. Lekin faqat so'zning boshqa shakllari bilan aloqasi va sintaktik birlik ichida uning bir qismi sifatida bajaradigan vazifasi nuqtai nazaridagina sintaktik qimmatga ega bo'ladi.

Nutqning axborot tashuvchi eng kichik birligi va shunday birliklarning umumlashgan namunasi gapdir. Demak, sintaktik sathning asosiy birligi va sintaksisning asosiy o'rganish obekti gap hisoblanadi.

Rus tilshunosi V.V.Vinogradov fikriga ko'ra, faqat so'z birikmasi va gapgina emas, balki qo'shma gap ham alohida sintaktik birlik sifatida tan olinadi. Bu qarashga muvofiq, sintaksis uch birlik: so'z birikmasi, gap va qo'shma gap haqidagi ta'limotdir. Gap bo'laklari so'z birikmasi doirasida yoki gap doirasida o'rganiladi.¹

Gap bir butunlik sifatida gap bo'laklaridan va so'z birliklaridan tashkil topadi. Demak, gapning ichki tuzilish birligi gap bo'laklari va so'z birikmalaridir. Gap bo'lagi butun bir gap mazmunini ifodalashda ma'lum

¹ Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. –М.,1947 93 с.

mazmuniy ahamiyatga ega bo'lgan bu vazifaga muvofiq grammatik shakllangan mustaqil so'zlardan ifodalanadi.

Sintaksisning o'rganish obekti uchta va shunga muvofiq, sintaksis ham uch turga bo'linadi:

- 1) So'z birikmasi sintaksisi;
- 2) Gap sintaksisi;
- 3) Matn sintaksisi.

Gap bo'lagi ikki va undan ortiq marfemalarning sintagmatik munosabatidan tashlik topgan ma'lum sintaktik vaziyatdagi butunlik – so'z shakli sanaladi.

XIX asrga qadar dunyo tilshunosligida sintaksisning asosiy o'rganish obekti gap hisoblanadi. Uning tarkibidagi so'zlarning o'zaro aloqasi gap bo'laklari sifatida o'rganiladi.

Shuning uchun sintaksis gap va uning bo'laklari haqidagi ta'limot sifatida e'tirof etildi. Sintaksisning asosiy birligi gapdir. Gap fikrni shakllantirish, ifodalash va bayon qilishning asosiy vositasi, muayyan tilning qunun – qoidalari asosida shakllangan sintaktik birligidir. Gapning asosiy belgisi ya'ni fikr ifodalash va bayon qilish vazifasidir. Til kishilar o'rtasida eng muhim fikr ifodalash vositasi ekan, demak, tilning bu vazifasini yuzaga chiqaruvchi asosiy vosita gap hisoblanadi. So'z ham, so'z birikmasi ham bu vazifani bajara olmaydi.

Har qanday gap shakl va mazmun birligidan iborat bo'lgan bir butunlikdir. Gapning bu ikki tomoni o'zaro dialektik aloqada bo'lsa ham, bir butunni tashkil etuvchi alohida – alohida tuzilmalar bo'lganligi uchun o'zlariga xos ma'lum xususiyatlarga ham ega. Avvalo, bu ikki tuzilma o'zlarining tuzilishi birliklari bilan ham farq qiladi. Shuning uchun ham har qaysi tuzilmaning birliklarini alohida – alohida o'rganish va bu ikki tuzilma birliklari o'rtasidagi munosabatni aniqlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir gapda ma'lum obektiv mazmun ma'lum moddiy vositalar – sintaktik shakllar vositasida ifodalanadi. Gapning ana shu moddiy ifodalanish tomoni uning sintaktik tuzilishi hisoblanadi.

Sintaktik tuzilish ham o'zaro munosabatda bo'lgan bir necha unsurlardan tashkil topgan bir butunlikdir. Sintaktik tuzilishning unsurlari an'anaviy tilshunoslikda gap bo'laklari termini bilan nomlanadi. Lekin sintaktik tuzilish tarkibidagi barcha sintaktik shakllar gap bo'laklari tarkibiga kiritilmaydi. An'anaviy tilshunoslikda sintaktik shalning tobe aloqaga kirishi uning gap bo'lagi hisoblanishining bosh mezoni sanaladi.

Gap bo'lagi ikki va undan ortiq marfemalarning sintagmatik munosabatidan tashkil topgan ma'lum sintaktik vaziyatdagi butunlik – so'z shakli sanaladi. Gap bo'lagi ma'lum sintaktik shaklning shakliy sintagmatik munosabatdagi vaziyatiga qarab belgilanadi: ega vaziyati, kesim vaziyati, aniqlovchi vaziyati va boshqalar. Gap bo'laklari gapni tashkil etgan sintaktik shakllarni to'la qamrab olmas ekan, demak, gapni bo'laklarga gap bo'laklari rubrikasi ostida ajratish yetarli asosga ega emas. Shuning uchun ham tilshunoslikda bu masala ham eng munozarali masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Tobe aloqa tarkibida muayyan sintaktik vaziyatda keluvchi eng kichik sintaktik shakl gap bo'lagi sanaladi.

Muayyan so'z shaklining boshqa so'z shaklga nisbatan holati uning vaziyati sanaladi. Ayni bir so'z shakli turli xil sintaktik vaziyatda turli gap bo'lagi vazifasida kelishi mumkin. Tobe aloqaga kirishayotgan so'z – shakllar juftligida tobe qism hokim qism talab etgan vaziyatda keladi. Ko'rinadiki, tobe qismning vaziyati aniq, hokim qismning vaziyati esa noaniq bo'ladi. Uning qaysi vaziyatda kelayotganligi nutq zanjirining keyingi halqasida aniqlanadi.

Gap bo'lagi ham til birligi sifatida shakl va mazmun qarama – qarshiligi va birligidan tashkil topgan murakkab qurilmadir.

Gap bo'lagining shakl va mazmun tomoni ham, o'z navbatida, ma'lum unsurlarga ega. Shuning uchun gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishlarini hamda ular o'rtasidagi munosabatni belgilash nazariy tilshunoslikning muhim vazifasidir.

Har qanday gap bo'lagi shakliy jihatdan moddiy asos (morfologik shakl) va sintaktik vaziyat (sintaktik shakl) qarama – qarshiligi va birligidan iborat. Morfologik shakl sintaktik shaklning vujudga kelishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Lekin morfologik shakl asosida hosil bo'lgan sintaktik shakl sifat jihatdan tamoman farqli bo'lgan yangi va unga nisbatan yuqori shakldir. Bir morfologik shakl bir necha sintaktik shaklga asos bo'lganidek, bir necha morfologik shakl bir sintaktik shaklga asos bo'lishi ham mumkin. Sintaktik shakl morfologik shakl asosida vujudga kelgan yuqoriroq birlik ekan, sintaksis uchun sintaktik shakl belgilovchi rol o'ynaydi. Sintaktik shakl birlashtiruvchilik, morfologik shakl esa farqlovchilik xususiyatiga ega. Ya'ni ma'lum shakl bir necha morfologik shakllarni birlashtirish asosida maydonga keladi. Ayni paytda shu sintaktik shaklning ichki farqli belgilarini aniqlashda uning qanday morfologik shaklga tayanganiga asoslaniladi. Sintaktik shakl morfologik shakl asosida vujudga kelganligi uchun morfologik shakl sintaktik shaklning ichki mundarijasini belgilaydi. Morfologik shakl sintaktik shakl ichida o'zining vazifasini bajaradi. Demak, morfologik shaklning vazifa olish sharoiti sintaktik shakldir. O'z navbatida, sintaktik shaklning vazifa olish sharoiti jumla sanalib, jumlaning mundarijasini sintaktik shakllar belgilaydi.

Gap bo'lagi mazmuniy jihatdan ham bir necha unsurlardan tashkil topgan murakkab butunlikdir: u, bir tomondan borliqdagi narsa va hodisalar, harakat holatlar va ular o'rtasidagi munosabatni aks ettiradi, ikkinchi tomondan, gap tarkibida ishtirok etib boshqa ma'noda munosabatda bo'ladi. Bu ma'nolar turli mualliflar tomonidan turlicha nomlanadi.¹

¹ Гак. В. Г Теоретическая грамматика французского языка - Москва: ВШ, 1986. 64с.

Gap bo'laklarining birinchi ma'nosi obektiv borliq bilan bog'lansa, obektiv borliq unsurlarining va bu unsurlar o'rtasidagi munosabatning inson ongida aks etishini ko'rsatsa, ikkinchi ma'nosi gapning ma'no unsurlari munosabati zanjirida uning qaysi vazifada kelishini aks ettiradi.

Biz bu ikki ma'noning birinchisi uchun morfologik ma'no, ikkinchisi uchun esa sintaktik ma'no terminlarini qo'llaymiz.

Sintaktik ma'no bilan morfologik ma'no o'zaro bog'liq, biri ikkinchisiz yashay olmasa ham, lekin ular bir hodisaning ikki tomoni bo'lganligidan har qaysisi butun ichida ma'lum mustaqillikka ega bo'ladi. Shuning uchun ham bu ikki ma'no o'rtasida qarama – qarshilik mavjud bo'ladi. Sintaktik ma'no morfologik ma'noga nisbatan umumiylik bo'lsa, morfologik ma'no sintaktik ma'no nisbatan xususiylik bo'ladi.

Sintaktik shakl uchun morfologik ma'nolarni birlashtiruvchi ma'no bo'lgan sintaktik ma'no muhim hisoblanadi. Morfologik ma'no esa sintaktik ma'nolarning farqli belgilarini ko'rsatishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

1.2. Bosh va ikkinchi darajali bo'laklar nazariyasi

Gap bo'laklari lisoniy belgi sifatida shakl va ma'no birligidan iborat. Gap bo'lagining o'zi ikkilangan xususiyatga ega bo'lish bilan birga uning tarkibidan shakl va ma'no unsurlari ham ikkilangandir. Gap bo'lagi shakli morfologik va sintaktik shakl birligidan tashkil topgani kabi, uning ma'nosi ham morfologik va sintaktik ma'no birligidan tashkil topgan.

Har qanday gap bo'lagi shakliy jihatdan moddiy asos (morfologik shakl) va sintaktik vaziyat (sintaktik shakl) qarama – qarshiligi va birligidan iborat. Morfologik shakl sintaktik shaklning vujudga kelishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Lekin morfologik shakl asosida hosil bo'lgan sintaktik shakl sifat jihatdan tamoman farqli bo'lgan yangi va unga nisbatan yuqori shakldir. Bir morfologik shakl bir necha sintaktik shaklga asos bo'lganidek bir necha morfologik shakl bir sintaktik shaklga asos bo'lish ham mumkin. Sintaktik

shakl morfologik shakl asosida vujudga kelgan yuqoriroq birlik ekan, sintaksis uchun sintaktik shakl belgilovchi rol o'ynaydi.

Gap bo'laklarining sintaktik qurilmani tashkil qilishdagi roli bir xil emas. Ayrim bo'laklarni gap qurilishida markaziy o'rinni egallaydi. Bu bo'laklarni gap qurilishidan chiqarib tashlansa, gap shakliy tomondan ham, mazmun tomondan ham o'z xususiyatini yo'qotadi. Ayrim bo'laklar esa gap qurilishida yetarli rol o'ynamaydi. Ular gap qurilishida ishtirok etib, gapning ahborot hajmini kengaytiradi. Shunga muvofiq, gap bo'laklari an'anaviy tilshunoslikda ikki darajaga bo'linadi:

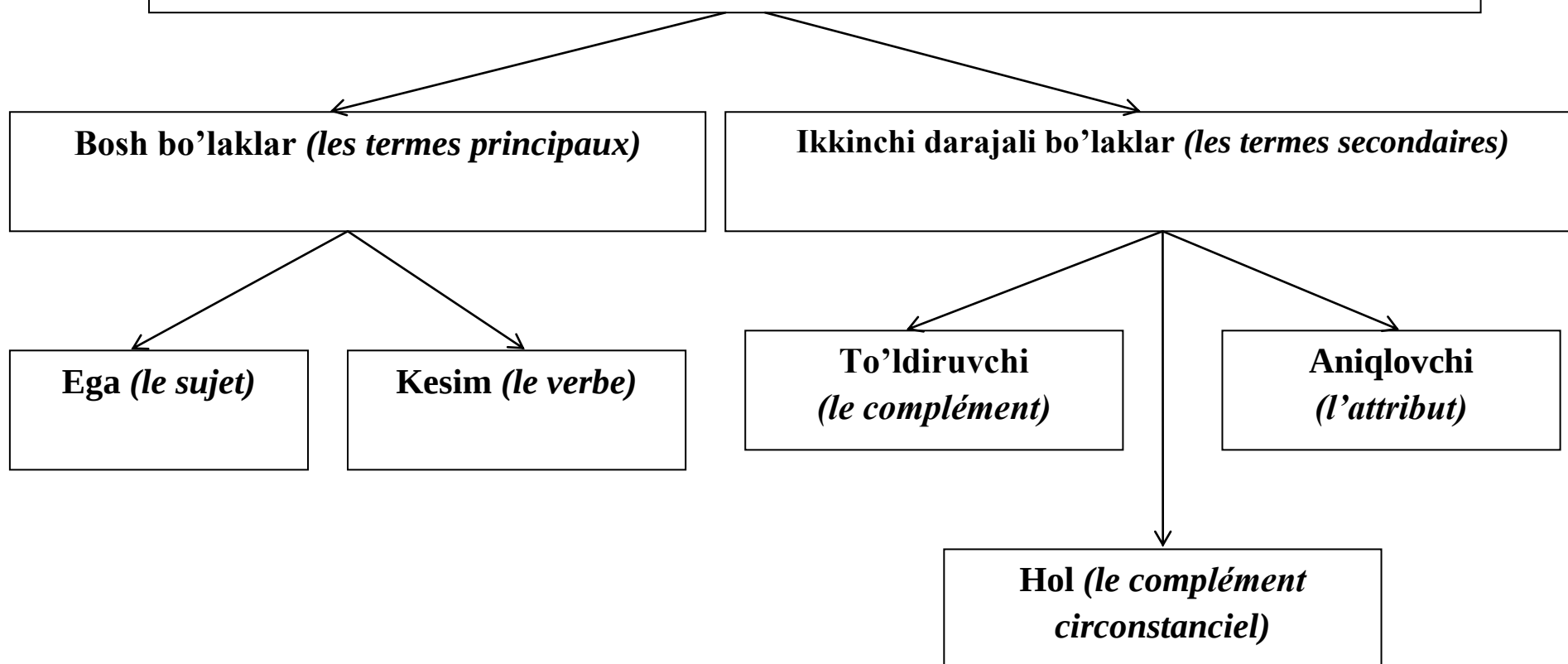
a) bosh bo'laklar; b) ikkinchi darajali bo'laklar.

Gapning tuzilish asosini tashkil etgan gap bo'laklari bosh bo'laklar hisoblanadi. Gapning tuzilish asosini ega va kesim munosabati tashkil etadi. Ega o'ziga oid aniqlovchilar bilan kengayib, ega vaziyatida kesim bilan sintagmatik munosabatda bo'ladi.

Gap bo'laklari (*les termes de la proposition*) gapning uzviy qismi sifatida maydonga kelgan sintaktik kategoriyadir. Ular gap mustaqil so'zlar va so'z birikmalari bilan ifodalanadi. Barcha tillardagi kabi gap bo'laklari fransuz tilida ham ikkiga bo'linadi: boshqa bo'laklar va ikkinchi darajali bo'laklar. Bosh bo'laklarga ega va kesim ikkinchi darajali bo'laklarga esa to'ldiruvchi, aniqlovchi va hol kiradi.

Biz bu qoidalarni jadval ko'rinishida tushuntirib berishga harakat qilamiz. Quyidagi jadvalda biz gap bo'laklari va uning turlarini ko'rsatib beramiz.

GAP BO'LAKLARI (les termes de la proposition)

Ega (*le sujet*) fransuz tilida har qanday gapda mavjud bo'lishi shart bo'lgan bosh bo'laklardan biridir. Fe'llarning shaxssiz shakli bilan ifodalangan gaplarda ega ikkiga bo'linishi mumkin: grammatik ega (*le sujet grammatical*) va mantiqiy ega (*le sujet logique*). Gapda ega ko'pincha kesimdan oldin ketma – ket tarzda keladi. Masalan: *Dominique a fabriqué un avion*. Lekin ayrim hollarda ega kesimdan biroz ajratilgan holda ham kelishi mumkin: Masalan: *Dominique, de ses propres mains, a fabriqué un avion*. Bunday hollarda ega fe'ldan ajratilgan ega (*le sujet séparé du verbe*) deb ataladi.

Kesim (*le verbe*) egaga tobe bo'lib, uning harakatini, holatini va boshqa xilma – xil belgilarini hukm yo'li bilan ifodalaydigan ikkinchi bosh bo'lakdir. U ifodalanishi va mazmuniga ko'ra 3 guruhga bo'linadi: 1) sodda fe'l kesim (*le verbe simple*); ega + fe'lining oddiy shaxsli shakli yoki murakkab zamon shakli, 2) murakkab fe'l kesim (*le verbe composé*), 3) murakkab ot kesim (*le verbe nominal composé*): ega + être fe'lining shaxsli shakli +sifat (ot, son).

Ikkinchi darajali bo'laklar. To'ldiruvchi (*le complément*) harakatining ta'siri bevosita o'zaro o'tgan predmetni, harakatning bajarilishida vosita bo'lgan obektni bildiradi. Hozirgi zamon fransuz tilida to'ldiruvchi uchga bo'linadi: vositasiz to'ldiruvchi (*le complément d'objet direct*), vositali to'ldiruvchi (*le complément d'objet indirect*) va ikkinchi darajali to'ldiruvchi (*le complément d'objet second*). Vositasiz to'ldiruvchi o'timli fe'llar bilan birga keladi va fe'ldan anglashilayotgan harakat to'ldiruvchiga to'g'ridan – to'g'ri hech qanday predlogsiz o'tadi.¹

Masalan: *Il aime sa soeur*

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

Lekin vositasiz to'ldiruvchilarning predlogli ko'rinishi ham mavjud bo'lib, ular qisman artikllar (*l'articles partitifs*) bilan ifodalanadi:

Masalan: *Il a apporté des livres*

¹ Suvonova N.N Matn tahlili. Samarqand: SamDCHTI, 2010. 22 b.

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

Vositasiz to'ldiruvchilar gapda quyidagilar bilan ifodalanadi:

1. Otlar bilan: *Robert fume un sigare.*
2. So'z birikmasi bilan: *Pierre fume de petits cigares du Brésil.*
3. Infinitiv bilan: *Vanessa aime lire.*
4. To'ldiruvchili olmosh bilan: *Elle les a rencontrés.*
5. Ko'rsatish olmoshi bilan: *Il prend celui – ci.*
6. Egalik olmoshi bilan: *J'ai perdu mon crayon et je prends le tien.*
7. Noaniq olmosh bilan: *Il n'a vu rien.*
8. Gap bilan: *Les hirondelles attendent que l'automne arrive.*

Vositali to'ldiruvchi doimo à yoki de predlog bilan birga keladi. Masalan:

Mon père pense à son travail.

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

Luce parle de ses vacances

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

Faqat à va de predloglarini o'rin – joy yoki vaqt ma'nosida kelganda hol bo'lib kelishini yodda saqlash lozim:

Masalan: *Mon frère va à Paris*

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

Ma mère revient de Paris

↓ ↓ ↓

sujet verbe COD

To'ldiruvchining yangi turi hisoblangan ikkinchi darajali to'ldiruvchi gapda vositasiz to'ldiruvchi mavjud bo'lsagina paydo bo'ladi. Ya'ni u ikki karra

to'ldiruvchili fe'llar (*les verbes à double complément d'objet*) yordamida namoyon bo'ladi. Bunday fe'llar bermoq (*donner, annoncer, apporter, etc.*), olmoq (*prendre, acheter, obtenir, etc.*), aytmoq (*dire, apprendre, crier, demander, etc.*) ma'nosini anglatuvchi fe'llar kiradi. Shuningdek, ular à va de gohida pour predlogi asosida yasaladi.

Masalan: *Ma soeure donne des roses à sa mère*

↓ ↓ ↓ ↓

sujet verbe COD COS

Pierre reçoit une lettres de Michel

↓ ↓ ↓ ↓

sujet verbe COD COS

Ikkinchi darajali to'ldiruvchilar uchun gap à predlogi faqat – ga (o'rin – joy va vaqt ma'nosidan tashqari) de predlogi faqat – dan (o'rin – joy va vaqt ma'nosidan tashqari) ma'nosida kelishi shart. Yana shu narsaga e'tibor qilish lozim, ikkinchi darajali to'ldiruvchilar doimo jonli ot bilan ifodalanadi. Biroq ayrim hollardagina ikkinchi darajali to'ldiruvchilar de predlogi bilan birga kelganda jonsiz ot bilan ifodalanishi mumkin:

Pierre revient sa mère de son retard

↓ ↓ ↓ ↓

sujet verbe COD COS

Ularning ifodalanish vositalari haqida to'xtaladigan bo'lsak, yuqorida ta'kidlaganimizdek, ular ko'pincha jonli ot va to'ldiruvchili olmoshlar bilan ifodalandi. To'ldiruvchili olmoshlarning ham quyidagi turlari inobatga olinadi: me (menga), te (senga), lui (unga), nous (bizga), vous (sizga), leur (ularga).

Marie me donne des bonbons.

↓ ↓ ↓ ↓

sujet COS verbe COD

Hol (*le complément circonstanciel*) harakat va holatning bajarilish o'рни, payti, sababi, tarzi, maqsadi va shu kabilarni ko'rsatib, boshqa bo'lakka tobe bo'lib

keladi. U ifodalayotgan mazmunga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Uning bu turlari quyidagi oltita savolga mos keladi: qachon (*quand*)? qayerda (*où*)? qanday (*comment*)? nima bilan (*avec quoi*)? nima uchun (*pourquoi*)? qanday maqsadda (*dans quel but*)?. Endi holning shu turlarini misollar bilan ko'rib chiqamiz:

1. Payt holi (*le complément circonstanciel de temps*): *Il arrivera vers 5 heures.*

2. O'rin holi (*le complément circonstanciel de lieu*): *La bombe était déposée sous une voiture.*

3. Holat holi (*le complément circonstanciel de manière*): *Il mange avec délicatesse.*

4. Vositali holi (*le complément circonstanciel de moen*): *Il mange avec des convers en argent.*

5. Sabab holi (*le complément circonstanciel de cause*): *Il tremble de peur.*

6. Maqsad holi (*le complément circonstanciel de but*): *Il court pour malgrir.*

Fransuz tilida ikki darajali bo'laklardan to'ldiruvchi va hol gapdagi semantik xususiyatlariga ko'ra umumiy ikki katta guruhga bo'linadi: kesim to'ldiruvchisi (*le complément de verbe*) va gap to'ldiruvchisi (*le complément de phrase*). Kesim to'ldiruvchisi kesimni ifodalaydigan fe'lni to'ldirib kelsa, gap to'ldiruvchisi esa butun gapni to'ldirib keladi. Kesim to'ldiruvchisiga quyidagilar kiradi: 1)vositali to'ldiruvchi; 2) vositasiz to'ldiruvchi; 3) ikkinchi darajali to'ldiruvchi; 4) tushirib qoldirish mumkin bo'lmagan hollar kiradi. Bunday gap to'ldiruvchisiga esa faqat tushirib qoldirish mumkin bo'lgan hollar kiradi. Bundan ko'rinadiki, gap bo'laklaridan hol kesim to'ldiruvchi ham gap to'ldiruvchisi ham bo'la olishi mumkin ekan. Bunday hollarni bir – biridan farqlash uchun tushirib qoldirish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan: quyidagi gapga e'tibor qilaylik:

Pierre s'est marié à Paris

↓ ↓ ↓

sujet verbe CC (CPH)

Pierre habite à Paris

↓ ↓ ↓

sujet verbe CC (CV)

Bu gaplarning ikkalasi ham *à Paris* so'zi o'rin holi bo'lib kelmoqda. Lekin birinchisini tushirib qoldirish mumkin (*Pierre s'est marié*) ikkinchisini esa tushirib qoldirish mumkin emas (*Pierre habite à Paris*). Negaki, *Pierre habite* shaklidan hech narsa tushunib bo'lmaydi va go'yo gap noto'liqdek ko'rinadi.

Biz ushbu bitiruv malakaviy ishimizda fransuz tiliga xos gap bo'laklari turlari va ularning o'ziga xos muammolari xususida fikr yuritishga harakat qildik. Yuqorida aytilgan barcha fikr-mulohazalarni umumlashtirgan holda quyidagi aniq xulosalarni keltirish maqsadga muvofiqdir:

1. Gap bo'laklari (*les termes de la proposition*) gapning uzviy qismi sifatida maydonga kelgan sintaktik kategoriyadir. Ular gap mustaqil so'zlar va so'z birikmalari bilan ifodalanadi.

2. Barcha tillardagi kabi gap bo'laklari fransuz tilida ham ikkiga bo'linadi: boshqa bo'laklar va ikkinchi darajali bo'laklar. Bosh bo'laklarga ega va kesim ikkinchi darajali bo'laklarga esa to'ldiruvchi aniqllovchi va hol kiradi.

3. Gapning tuzilish asosini tashkil etgan gap bo'laklari bosh bo'laklar hisoblanadi. Gapning tuzilish asosini ega va kesim munosabati tashkil etadi. Ega o'ziga oid aniqllovchilar bilan kengayib, ega vaziyatida kesim bilan sintagmatik munosabatda bo'ladi.

4. Har qanday gap bo'lagi shakliy jihatdan moddiy asos va sintaktik vaziyat qarama – qarshiligi va birligidan iborat. Morfologik shakl sintaktik shaklning vujudga kelishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Lekin morfologik shakl asosida hosil bo'lgan sintaktik shakl sifat jihatdan tamoman farqli bo'lgan yangi va unga nisbatan yuqori shakldir.

5. Bir morfologik shakl bir necha sintaktik shaklga asos bo'lganidek bir necha morfologik shakl bir sintaktik shaklga asos bo'lish ham mumkin. Sintaktik

shakl morfologik shakl asosida vujudga kelgan yuqoriroq birlik ekan, sintaksis uchun sintaktik shakl belgilovchi rol o'ynaydi.

6. Gap bo'laklarining sintaktik qurilmani tashkil qilishdagi roli bir xil emas. Ayrim bo'laklarni gap qurilishida markaziy o'rinni egallaydi. Bu bo'laklarni gap qurilishidan chiqarib tashlansa, gap shakliy tomondan ham, mazmun tomondan ham o'z xususiyatini yo'qotadi. Ayrim bo'laklar esa gap qurilishida yetarli rol o'ynamaydi. Ular gap qurilishida ishtirok etib, gapning ahborot hajmini kengaytiradi.

7. Gapning tuzilish asosini tashkil etgan gap bo'laklari bosh bo'laklar hisoblanadi. Gapning tuzilish asosini ega va kesim munosabati tashkil etadi. Ega o'ziga oid aniqlovchilar bilan kengayib, ega vaziyatida kesim bilan sintagmatik munosabatda bo'ladi.

II BOB. FRANSUZ TILIDA ANIQLOVCHI VA UNING IFODA VOSITALAR

2.1. Aniqlovchi gapning tobe bo'laklaridan biri sifatida

Aniqlovchi (*l'attribut*) predmetning belgisini, sifatini, miqdorini, xususiyatini, qarshiligini bildirib, ot va otlashgan so'zlar bilan ifodalangan har qanday bo'laklarga bog'lanib keladi. Fransuz tilida aniqlovchilar o'z sintaktik xususiyatlariga ko'ra bir necha turga bo'linadi va ular turlicha nomlanadi.

Aniqlovchi gapning ikkinchi darajali bo'laklaridan biri bo'lib, u gaplarda ot va otlashgan so'zlar bilan ifodalangan gap bo'laklarini, sifat va ularning belgilarini ko'rsatadi. Aniqlovchi o'zi aniqlab kelayotgan otga ergashib, undan oldin yoki keyin kelishi mumkin. Shunga ko'ra, «prepozitiv» va «postpozitiv» kabi atamalarni aniqlovchi uchun qo'llaymiz.¹

Aniqlovchi ikkinchi darajali bo'laklarning alohida bir turidir. Gap strukturasida o'z tuzilishi bilan boshqa ikkinchi darajali bo'laklardan farq qiladi. Ikkinchi darajali bo'laklardan to'ldiruvchi va hol fe'lga bog'lanib kelsa aniqlovchi otga bog'lanib keladi. To'ldiruvchi va hol gapda uning mustaqil bir bo'lagi sifatida odatda kesimga tobe bo'lib kelsa, aniqlovchi birikma tarkibida uning bir elementi sifatida egaga ham, kesimga ham, holga ham va hatto to'ldiruvchiga ham tobe bo'la oladi. Bir aniqlovchi ikkinchi aniqlovchiga tobe bo'lib kelishi mumkin.

Yuqorida aytib o'tilganidek, aniqlovchilar aniqlanmishga nisbatan postpozitiv yoki prepozitiv munosabatda bo'lishi mumkin. Aniqlovchilar prepozitiv holatda kelganda sifat, olmosh, son, ot, sifat-dosh so'z turkumlari bilan ifodalanadi. Masalan: *un bon film*, *un capable enfant*. Prepozitiv aniqlovchilar esa faqat bitta so'z yoki so'z birikmasi orqali ifodalanishi mumkin. Fransuz tilida aniqlovchilar struktur jihatdan ko'plab turlarga bo'linadi. Fikrimiz isboti sifatida biz quyida 2-jadvalni berib o'tamiz.

¹ Гак. В. Г Теоретическая грамматика французского языка - Москва: . VIII, 1986. 85 с.

Postpozitiv holatda kelgan aniqlovchilar ham odatda sifat, holatni ifodalovchi so'zlar, otlarning yoki gerundiylarning predlogli guruhi, infinitiv va sifatdoshlar orqali ifodalanadi. Masalan: *un livre intéressant, un parole parlé*. Postpozitiv tarzda qo'llanilgan sifatlar esa gapda o'zlarining atributiv xususiyatlarini saqlagan holda predikativlik ottenkaga ega bo'ladi.

Holat kategoriyasiga ega bo'lgan so'zlar ham gapda aniqlovchi vazifasida kelishi va postpozitiv tarzda qo'llanilishi mumkin.

Olmosh va son so'z turkumiga tegishli bo'lgan so'zlar ham gapda aniqlovchi bo'lib kelishi va prepozitiv tarzda qo'llanilishi mumkin. Ular aniqlovchilarning yordamchi funksiyasini amalga oshiradi. Bu funksiya xuddi artikllarning funksiyasiga o'xshash bo'lib, u morfologik, sintaktik, semantik funksiyalarni o'z ichiga oladi.¹

Predlogli aniqlovchilar fransuz tilida ko'pincha *de* predlogi orqali amalga oshadi. U gapda tegishlilik ma'nosini ifodalaydi. Bir qancha grammatik maktab vakillari bunday aniqlovchilarga qaratqich kelishigidagi otlarning muqobili deb qaraydilar. Bunday qarash noo'rindir albatta. Chunki, morfologiya so'z shakllarining o'zgarishini, sintaksis esa gap tuzilishini tahlil qiladi. Shuning uchun ham morfologik hodisa bilan sintaktik hodisani bir-biri bilan chalkashtirib yuborish mumkin emas.

Sifatdosh bilan ifodalangan aniqlovchilar gapda ko'pincha postpozitiv tarzda joylashishi mumkin. Prepozitiv tarzda qo'llaniladigan sifatdoshlar harakatga asoslangan belgini yoki sifat ma'nosiga juda yaqin bo'lgan ma'noni ifodalab keladi.

Postpozitiv tarzdagi atributiv sifatdoshlar so'z birikmasi tarkibida hokim bo'lak vazifasini o'taydi. Bunday holat ayrim maxsus texnik adabiyotlarda ko'plab uchraydi : *une loi adoptée, une page lu*.

¹ Bescherelle 3 La grammaire pour tous -Paris, 1990 -37 p.

Infinitiv bilan ifodalangan aniqlovchilar aniqlanmishga nisbatan doimo postpozitiv munosabatda bo'ladilar va modal ma'no kasb etadilar. Masalan: *l'heure de départ, une place à manger*

Fransuz tili grammatikasida ravish so'z turkumi bilan ifodalangan aniqlovchilar ham kamdan-kam hollarda uchrab turadi. Ular ham aniqlanmishga nisbatan postpozitiv munosabatda bo'lishi mumkin. Masalan, *Il va vers l'entrée de derrière.*

Ma'lumki, aniqlovchilar sifatlar bilan ifodalanadi. Agar sifatlar gapda *sifat + ot* yoki *ot + sifat* ko'rinishida namoyon bo'lsa, ular otning aniqlovchisi (*l'épithète*) hisoblanadi. Masalan: *une belle voiture* yoki *le pain sec.*¹

Agar sifat va otlar holatni anglatuvchi fe'llar (*être, devenir, paraître, sembler, demeurer, avoir l'aire, passer pour, être considéré comme, être traité de*) bilan birga kelsa faqat eganing aniqlovchisi (*l'attribut du sujet*) bo'lishi mumkin. Ular *être + sifat (yoki ot)* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Masalan: *La voiture est belle. Cet homme est un champion* sifat gapda nafaqat eganing aniqlovchisi, balki to'ldiruvchining aniqlovchisi (*l'attribut du complément*) bo'lishi ham mumkin. Bunda holatni bildiruvchi fe'llar emas, balki boshqa fe'llar (*croire, juger, faire, estimer, rendre, trouver, nommer, laisser, appeler*) ishtirok etadi.

Masalan: *Pierre a trouvé ton livre intéressant.*

Gap nafaqat sifatlar, balki sifat-doshlar ham aniqlovchi vazifasini bajarishi mumkin.

Agar otlar *ot + sifat-dosh* ko'rinishida kelsa, sifat-doshli ot (*l'apposition*) hisoblanadi. Masalan: *Le tableau accroché au mure est vert.*

Bundan tashqari, *de, à, en* predloglari ham gapda aniqlovchi hosil qilishda yordam beradi. U *ot + de (à, en) + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi va gapda otga

¹ Suvonova N.N Matn tahlili. Samarqand: SamDCHTI, 2010. 23 b.

aniqlik kiritib keladi va aniqlovchili to'ldiruvchi (*le complément déterminatif*) yoki otning to'ldiruvchisi (*le complément du nom*) deb ataladi.

Masalan: *Le machin de Pierre est cassé.*

Aniqlovchining yuqorida sanab o'tilgan turlari quyidagi vositalar yordamida ifodalanadi:

1. Sifat bilan: *Il ferme la brochure d'un coup sec.*
2. Predlogli sifat bilan: *C'est à la deuxième porte à gauche.*
3. Son bilan: *Le livre est ouvert à la page vingt – sept.*
4. O'tgan zamon sifatdoshi bilan: *Il va vers le tableau accroché au mur.*
5. Hozirgi zamon sifatdoshi bilan: *Il regarde les nuages glissant sur le ciel.*
6. Predlogli (à yoki de) infinitiv bilan: *L'heure arriva de se coucher.*
7. Predlogli ravish bilan: *Il va vers l'entrée de derrière.*
8. Predlogsiz ravish bilan: *Il raconte sa vie là - bas.*
9. Ot bilan: *Une voix de femme l'éveilla.*
10. Gap bilan: *C'étaient des costumes de jeunes gens d'ilya longtemps.*

Aniqlovchi shaxs yoki predmetning belgisini anglatuvchi gap bo'lagi hisoblanadi. Aniqlovchi predmetning belgi xususiyati va sifatini anglatib, *quel? quelle? quels? quelles? (qanday?)* so'roqlariga javob bo'ladi. Biz yuqoridagi fikrlarni jadval ko'rinishida ham ko'rsatib o'tamiz ya'ni quyidagi 3-jadvalda aniqlovchining qanday vositalar yordamida ifodalanishini jadvalda ko'rishimiz mumkin.

2.2. Ot bilan ifodalangan aniqlovchi

Bu ishimizda gap bo'laklariga kiruvchi ikkinchi darajali bo'laklarning alohida bir turi bo'lgan aniqlovchilar tahlil qilinadi. Ularni tahlil qilishda fransuz tilshunoslari va yirik tilshunos olimlarning fikrlariga suyangan holda o'rganish asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Shuning uchun ham bu ishimizda aniqlovchining barcha ifoda vositalariga to'xtalib o'tamiz va ularni tahlil qilamiz. Bu ishimizda

Guy de Maupassant ning “*Notre coeur*”, Gao Xingjian ning “*La Montagne de l’Âme*”, N.M.Tabatnikova ning “*Le pe`re tranquille*”, Maurice Genevoix ning “*La dernière harde*”, Romain Rolland ning “*Pierre et Zuce*” asarlaridan foydalandik. Bu asarlardagi gaplarda aniqlovchining berilish hollarini, turlarini va ifoda vositalarini o’rganishni maqsad qilib qo’ydik. Shuning uchun ham, asarlardagi gaplarda aniqlovchining ifoda vositalari, turlarining qanday vositalar yordamida ifodalanilayotganligini ko’rsatish ishimizning asosiy tomonidir.

Tilshunoslikda aniqlovchining bir turi aniqlovchili to’ldiruvchi ya’ni *le complement déterminatif* turiga mansub ko’plab misollarni uchratishimiz mumkin. Aniqlovchining bu turini hosil qilishda gapda aniqlovchi *ot + de (à, en) + ot* ko’rinishida namoyon bo’ladi. Masalan:

1. *Tu te tournes vers elle pour lui dire que ce gars – là cest un pilleur de tombes*. (GXM.127)

Aniqki, albatta, ot aniqlovchi yoki predmetning to’ldiruvchisi vazifasini ifodalab keladi, lekin faqat aniqlovchi vazifasi sifat va ot oralig’idagi almashtirish imkonini beradi: *ce monsieur est commerçant/ médecin... / aimable/ compétent/ âgé*. Shu bilan birga ikkita kategoriyaga mansub bo’lgan leksik qismda ham ifodalanadi: *cette femme est une voleuse / cette femme est voleuse*.

Boshqa tomondan, fe’lning ot to’ldiruvchili sintagmasini to’g’ri hosil qilish uchun ot to’ldiruvchi biror determinativ (*le, ce, un, mon, plusieurs*) bilan birga sodir bo’lishi kerak. Ko’pincha grammatik olimlarning aytishicha ot aniqlovchi sifatning ma’nosini anglatishda ko’pincha determinantlarsiz ham kelishi mumkin: *cet homme est agent de police/ un agent de police*. Bu holda sifat ma’nosini o’zgartirib, otni ko’rsatib kelishi kerak: *cet homme est médecin / cet homme est médecin eminent*. Shu bilan, birga, ko’pgina to’ldiruvchilardan farqli gaplar, gapning to’g’ri tuzilishiga ta’sir qilmasdan qisqartirilishi mumkin:

Jacques chante un air connu / Jacques chante;

Marie mange un gâteau/ Marie mange, va boshqalar./ Aniqlovchi gap bo'laklarining gapda tushib qolishiga imkon bermaydi: *la maison semble; le garçon devient.*

Boshqa hollarda, faqat ega aniqlovchi bilan gap tuzilishida odatda fe'llarning kichik bir bo'lagini oladi ya'ni *être* fe'lini odatdagidek qo'shimcha *devenir, sembler, paraître, rester, demeurer* fe'llari bilan mos keladigan misollar bilan ifodalaniladi. Bu ajratib ko'rsatilgan fe'llar to'ldiruvchi faoliyatini talab qiladi va bu *être* yordamchi fe'lining *participe passé* formasi bilan bog'liq. Ega va agent to'ldiruvchi bir – biri bilan bog'liq. Ega va aniqlovchi inversiyada bo'ladi, ammo fe'l o'zgarmasdan qoladi:

Monsieur Louis est le caissier / le caissier est Monsieur Louis.

Bundan tashqari gapda predloglar yordamida ham aniqlovchi hosil qilish mumkin. Ular gapda otga aniqlik kiritib keladi va *le complément déterminatif* ya'ni *aniqlovchi to'ldiruvchi* deb ataladi. U gapda *ot + de (à, en) + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Fransuz tili nutqida bunday gaplarni juda ko'p uchratish mumkin buni isbotlash uchun biz asarlardan foydalandik.

1. *Les trois hommes s'enfermèrent dans le bureau de Martin.*(TPT. 66)
2. *Sur un signe de Simon, ils s'arrêtèrent.*(TPT. 61)
3. *Martin retira vivement son tablier de jardinier et prit la veste qu'il avait posée sur une chaise.*(TPT. 8)
4. *La voiture des pompiers s'annonçait, puis une patrouille allemande qui arrivait au pas gymnastique.*(TPT. 17)
5. *Là trônait un portrait de Monique.*(TPT. 77)
6. *Il tendit la main à Mme Renault.*(TPT. 9)

Fransuz tili grammatikasida va asarlarni tahlil qilishimiz jarayonida shunga amin bo'ldikki, mualliflar asarlarida aniqlovchining barcha turlaridan foydalangan. Asarlarda mualliflar aniqlovchining *le complément déterminatif* ya'ni *aniqlovchili to'ldiruvchi* turidan ko'proq foydalangan. Fransuz tili asarlari juda ham aniqlovchilarga boy, ayniqsa asarlarda aniqlovchilarni har xil ifoda vositalari

yordamida ifodalangani fikrimiz isbotidir. Fransuz tili asarlari boshqa asarlardan ana shu jihatlari bilan ajralib turadi.

Bundan tashqari aniqlovchinining aniqlovchili to'ldiruvchini mualliflar juda keng gaplar bilan bergan. Asarda aniqlovchi *ot + de + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi.

1. *Luce, maternellement, avait jeté son châle sur les épaules de Pierre: et il se laissait faire, comme un chat, qui juit de la tiédeur de l'étoffe.*(RPL. 38)

2. *Le regard de Pierre interrogeait Luce.*(RPL. 42)

Fransuz tili asarlarida aniqlovchi va uning ifoda vositalari juda yaxshi berilgan. Keltirilgan bu misollar aniqlovchiga to'laligicha misol bo'la oladi. Aniqlovchini ko'rsatib berishda, aniqlovchi ko'plab vositalar yordamida ifodalanib keldi, ya'ni aniqlovchi *sifat, ot, fe'llar, sifatdoshlar, predloglar* yordamida ifodalanib keldi.

Fransiz tilida biz bunday misollarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Ammo aniqlovchining bu aniqlovchili to'ldiruvchili turi gaplarda aniqlovchining boshqa turlariga nisbatan kamroq ishlatilgan. Bunda *ot + de + ot* ko'rinishida quyidagi misolni olishimiz mumkin.

C'était la même futaie de hêtres, les même, grands arbres dans le clair d'étoiles, pareils à des colonnes de Pierre.(MDH. 109)

Bunday aniqlovchili to'ldiruvchili gaplar asarlarda juda oz qo'llanilgan.

2.3. Sifat bilan ifodalangan aniqlovchi

Ma'lumki fransuz tilida va boshqa tillarda ham aniqlovchi asosan sifatlar bilan ifodalaniladi. Biz fransuz tilidagi gaplarni va asarlarni kuzatishimiz jarayonida shunga amin bo'ldikki, aniqlovchilarning asosan sifatlar bilan berilish holatlariga duch keldik, fikrimiz isboti uchun biz *Gao Xingjian* ning *La Montagne de l'Âme* asarida aniqlovchining sifat bilan ifodalangan holatini ko'rib o'tamiz. Muallif bu asarida ko'proq aniqlovchining *l'épithete* ya'ni otning aniqlovchisi

turidan ko'proq foydalangan. Bunda sifatlar gapda *sifat + ot yoki ot + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Masalan:

1. *Je me lève et pars à sa suite dans l'escalier où elle ouvre une porte dérobée.* (GXM. 120)
2. *Un vent frais souffle doucement, rafraîchissant et plaisant.* (GXM. 17)
3. *Dans cette pièce sombre, à travers la fenêtre derrière lui, la lumière du soleil paraît particulièrement éclatante, le sol boueux de la cour avenglant.* (GXM. 170)
4. *Tiantai, devant la pagode de reliques datant des Sui, alors que j'examine une inscription lapidaire, j'entends sans le vouloir une conversation.* (GXM. 380)
5. *Je choisis un endroit calme, à l'écart, pour l'inviter à s'asseoir.* (GXM. 376)
6. *Sur la rivière, il fallait prendre un bateau couvert de nattes de bambou et sur terre louer une brouette.* (GXM. 11)

Keltirilgan misollardan ko'rindiki, gaplarda sifatlar o'zining aniqlovchi kelyapti va gaplarda *ot + sifat* ko'rinishida namoyon bo'lyapti. Bu gaplarda o'zining aniqlovchisi bo'lib kelyapti. Muallif asarida aniqlovchining bu turidan juda ko'p foydalangan, fikrimiz isboti sifatida quyidagi misollarni ko'rib chiqishimiz mumkin.

Masalan :

1. *Le pont de Pierre enjambe une large rivière.* (GXM. 17)
2. *S'il rentrait, il pourrait jouir d'un traitement de vieux cadre révolutionnaire, il pourrait reprendre son travail et, enfin, il percevrait une grosse somme, correspondant aux salaires dus depuis de nombreuses années.* (GXM. 379)
3. *Ils pénètrent alors en courant dans une petite rue.* (GXM. 132)

4. *Entre une grosse femme d'un âge certain, suivie d'une vieille femme.*(GXM. 120)

Berilgan bu misollarda aniqlovchi *sifat* + *ot* ko'rinishida berilyapti va ular otning aniqlovchisi vazifasida kelyapti. Gapda sifat otdan oldin kelib uni aniqlab kelyapti.

Fransuz tili nutqida va asarlarida bunday misollar juda ko'p uchraydi. Mualliflar asarlarida aniqlovchining bu turidan juda keng foydalangan.

Bundan tashqari fransuz tilida aniqlovchining boshqa turlaridan ham ko'p foydalanilgan. Masalan sifat va otlar *être* fe'li bilan birga kelsa *eganing aniqlovchisi* ya'ni *l'attribut du sujet* bo'lib keladi. Ular gaplarda *être* + *sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Masalan:

1. *Sa voix est grave et forte, une belle voix naturelle.* (GXM. 24)
2. *On a dit que les paroles des chansons étaient malsaines et elles ont été remplacées par les citations de Mao.* (GXM. 24)
3. *La nature est étrange.* (GXM. 549)

Bu gaplarda aniqlovchi *être* + *sifat* ko'rinishida namoyon bo'lyapti. Mualliflar asarlarida aniqlovchining eganing aniqlovchisi turidan boshqa aniqlovchining turlariga qaraganda kamroq foydalangan.

Bu asarda aniqlovchining bunday ko'rinishi juda kam uchraydi. Muallif asarida aniqlovchining barcha turidan foydalangan. Faqat aniqlovchining son bilan berilishi, predlogli sifat bilan berilishi, gap bilan berilish asarda uchramaydi. Lekin muallif aniqlovchiga juda ko'p misollar bergan.

Aniqlovchi nafaqat bu asarda balki fransuz tilida yozilgan boshqa mualliflarning asarlarida ham juda ko'p va mazmunli berilgan. Bu ishimda foydalangan asarlarimdan yana biri N.M.Tabatchnikova ning "*Le pere tranquille*" asaridir. Bu asarda ham aniqlovchilar juda ko'p. Muallif asarida aniqlovchining barcha turlaridan foydalangan. U aniqlovchilarni ko'rsatib berishda barcha ifoda vositalaridan foydalanishga harakat qilgan. Masalan aniqlovchining *l'épithète* ya'ni *otning aniqlovchisi* turida aniqlovchilar sifatlar bilan ifodalanib ular otdan

oldin yoki keyin keladi va *sifat + ot yoki ot + sifat* ko'rinishida namayon bo'ladi. Asarda *sifat + ot* ko'rinishidan ko'ra *ot + sifat* ko'rinishi kamroq berilgan. Muallif *ot + sifat* ko'rinishiga kamroq e'tibor bergani uchunmi yoki gaplarda aniqlovchini berishda ko'proq *sifat + otni* talab qilgani uchunmi, *ot + sifat* ko'rinishi kam uchraydi. Unda quyidagi misollarni keltirish mumkin:

1. *En ouvrant lentement la porte vitrée donnant sur le couloir, il regardait à présent sa fille: cet air sérieux, courageux et grave le touchait profondément.* (TPT. 84)

2. *Martin regardait sa montre au cadrau lumineux.* (TPT. 85)

Aniqlovchining *sifat + ot* korinishi asarda juda ham ko'p uchraydi. Muallif asarda otning aniqlovchisi turining bu ko'rinishidan ko'p foydalangan bunda ko'plab misollarni keltirishimiz mumkin:

1. *Il s'arrêta devant une vieille maison et rangea sa bicyclette le long du trottoir.* (TPT. 30)

2. *Mme Martin et Monique s'intéressaient au tissu quelles tâtaient avec des mines d'acheteuses dans un grand magasin.* (TPT. 40)

3. *Ils traversèrent le grenier lentement, pour ne pas heurter les vieux meubles et les malles qui lencombrent.* (TPT. 38)

Aniqlovchining *l'attribut du sujet* ya'ni *eganing aniqlovchisi* turiga to'xtaladigan bo'lsak, asarda aniqlovchining bu turidan ko'p foydalanilgan lekin eganing aniqlovchisi turi boshqa aniqlovchining turlariga nisbatan kamroq foydalanilgan. Eganing aniqlovchisiasarda *être + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Masalan:

1. *La nuit était sombre, mais là-bas sur Moissan le ciel, éclairé par l'incendie, illuminait toujours la ville.* (TPT. 17)

2. *Son mari était terrible.* (TPT. 19)

3. *La pièce où il se trouvait était claire, gaie, propre, et les meubles de bon goût.* (TPT. 77)

Fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalarini ko'rsatib berishda bu ishimizga tanlangan asarlardan yana biri buyuk fransuz yozuvchisi "Guy de Maupassant" ning "Notre coeur" asaridir. Boshqa tanlangan asarlar kabi bu asarda ham aniqlovchilarning barcha turlarini uchratishimiz mumkin. Guy de Maupassant asarida aniqlovchilarni berishda uning ifoda vositalariga alohida e'tibor bergan. Ayniqsa aniqlovchining otning aniqlovchisi turiga katta e'tibor bergan. Gaplarda sifatlarning otdan oldin va otdan keyin kelishi hollari juda ko'p. Masalan aniqlovchining *ot + sifat* korinishda namoyon bo'ladi.

1. *S'il avait été un homme connu, il aurait encore accepté ce rôle, que sa célébrité yeût rendu moins humiliant.* (GNC. 46)

2. *Soudain ce fut en lui une joie délirante, une de ces joies qui vous saisissent quand on reçoit la nouvelle de ce qu'on a le plus yespéré.* (GNC. 60)

3. *Michele de Burne, les mains croisées sur ses genoux, les yeux au loin, cherchait à voir dans son âme, à travers un brouillard impénétrable et pâle comme celui des sables.* (GNC. 63)

4. *Puis, peu à peu, elle avait deviné sa nature ombragense, secrètement envieux, très subtile et concentrée, et elle lui avait montré, pour vaincre son faible et de naturelle sympathie, qu'il avait fini par se rendre.* (GNC. 56)

Sifatlar gapda sifat + ot ko'rinishida namoyon bo'lishi ham fransuz tilidagi asarlarda ko'plab uchratish mumkin. Lekin *sifat + ot* ko'rinishi *ot + sifat* ko'rinishidan ko'ra ozroqdir. Quyidagi gaplar *sifat + ot* ko'rinishida misol bo'la oladi.

1. *Puis on entra dans la villa, bâtie, à la sortie d'Avranches, au milieu d'un beau jardin dominant la baie.* (GNC. 60)

2. *Elle habitait un joli entresol, rue Général – Foy, derrière Saint – Augustin.* (GNC. 19)

Sifatlar gapda nafaqat otning aniqlovchisi balki eganing aniqlovchisi bo'lib kelishi ham mumkin. Bunda "être" fe'li va sifat birga aniqlovchi bo'lib keladi va *être + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi.

1. *Décidément, elle était gentille, cette femme, imprévuye, d'un type rare, et fort jolie.* (GNC. 32)

2. – *Vous voyez que je suis gentille comme tout, que je vous parle en camarade, que je ne vous cache rien.* (GNC. 42)

3. *La nuit était chaude, pleine dexhalaisans des chapips, deffluves de la mer et de clarté brumeuse, car sous la lune épanonouie en plein ciel, la baie s'était voilé de vapeurs.* (GNC. 63)

Bundan tashqari aniqlovchining yana bir muhim turi hisoblangan *aniqlovchili to'ldiruvchiga* to'xtalamiz. Qo'yidagi gaplarda *de* predlogi gapda aniqlovchi hosil qilishda yordam bergan va otga aniqlik kiritib kelyapti. U *ot + de + ot* ko'rinishida namoyon bo'lyapti.

1. *Une semaine s'écoula apporter dans l'âme de Mariolle un appréciable changement.* (GNC. 152)

2. *Elle raconta que le mercier de Montigny lui avait rapporté des échantillons de Fontainebleau.* (GNC. 154)

Shunday qilib, fransuz tilidagi ko'plab gaplarda va asarlarda aniqlovchining yuqoridagi ko'rinishlari namoyon bo'lgan. Asarlarda aniqlovchining barcha turlariga gaplar berilgan, lekin muallif ko'proq aniqlovchining otning aniqlovchisi va eganing aniqlovchisi turiga ko'proq etibor bergan deb xulosa qilishimiz mumkin.

Bu ishimizda aniqlovchi mavzusini yanada kengroq ochib berish uchun yana bir buyuk fransuz yozuvchisi *Romain Rolland* ning "*Pierre et Luce*" asarini ham tanlab olganmiz. Asarda aniqlovchining barcha turlarini uchratdik. *Romain Rolland* asarida kam – kam bo'lsa ham barcha turlaridan foydalangan. Aniqlovchining sifat va ot bilan bog'liq birinchi turiga keladigan bo'lsak, bu otning aniqlovchisi turi asarda yetarlicha berilgan. Quyidagi misollar otning aniqlovchisi turining *ot + sifat* ko'rinishiga bog'liq.

1. *À cet instantant, un homme affolé, qui se couvrait le visage de ses mains, descendait l'escalier de la starion et vint rouler en bas.* (RPL. 11)

2. *Ils allèrent à la fenêtre et contemplèrent le soir sure les champs tristes et les collines boisées.* (RPL. 48)

Otning aniqlovchisi ya'ni *l'épithète* ning asarda *sifat* + *ot* ko'rinishi ham uchratishimiz mumkin. Masalan:

1. *Ils suivaient une vieille rue obscure et étroite, près de Saint – Sulpice.* (RPL. 60)

2. *Elle montre une fillette de six ans, avec une grosse natte, qui serre dans ses bras un petit chien.* (RPL. 44)

Bundan tashqari *sifat* va otlar holatini anglatuvchi fe'l "*être*" fe'li bilan birga kelgandagi holati ya'ni *l'attribut du sujet* turini ham asarda ko'p gaplarda ko'rdim. Bu asarning boshqa asarlardan farqli tomoni shundaki, eganing aniqlovchisini ikki xil ko'rinishiga ham misollar ko'rish mumkin, ya'ni *être* + *sifat* va *être* + *ot* ko'rinishlari bor. Quyidagi misol *être* + *sifat* ko'rinishiga taalluqlidir.

À ce foyer de famille, comme c'est le cas souvent, l'affection était grande, et l'intimité nulle. (RPL. 13)

Bundan tashqari asarlarda eganing aniqlovchisining yana bir ko'rinishi ya'ni *être* + *ot* ko'rinishi ham mavjud.

Son père était magistrat: son frère, plus âgé de six ans, s'était engagé, au début de la guerre. (RPL. 12)

Bu ishimizda tanlangan asarlardan eng ohirgisi fransuz yozuvchisi Maurice Genevoix ning "*La dernière harde*" asaridir. Asarda aniqlovchining aniqlochili to'ldiruvchi turi juda kam berilgan. Lekin boshqa turlaridan keng foydalangan. Ayniqsa aniqlovchining otning aniqlovchisi turi juda ko'p va keng berilgan. Ayniqsa aniqlovchining *ot* + *sifat* ko'rinishidan juda keng foydalanilgan:

Masalan:

1. *Le cerf, les yeux grand ouverts, ne regarde même plus sous les arbres le vol de l'oiseau vert et rouge.* (MDH. 108)

2. *Il courait sans fatigué, les jambes souples, mais stupéfié, le coeur en désarroi.* (MDH. 21)

3. *Le Rouge passa la nuit entière dans les grasses cultures de la plaine.*
(MDH. 102)

4. *La voix des rapprocheurs jaillit avec une force redoublée, appuyée par des clameurs humaines.* (MDH. 53)

Asarda *ot* + *sifat* ko'rinish juda ko'p. Aniqlovchining *sifat* + *ot* ko'rinish ham berilgan. Bunda otning aniqlovchisi asarda *ot* + *sifat* ko'rinishidan ko'ra ozroq berilgan.

Masalan:

1. *Le vieux cerf força encore l'allure, senleva d'un bond formidable en couchant sa ramure sur son dos.* (MDH. 23)

2. *Quatre seulement étaient passées: la vieille Bréhaigne, une mince femelle aux formes déliées, à l'échine longue: une qui portait une tache blanche à la gorge: une jeune enfin, qui paraissait quand elle courait ne pas même effleurer la terre.* (MDH. 24)

Asarlarda eganing aniqlovchisiga ham yetarli gaplar berilgan:

1) *L'autre était grand, beaucoup plus grand.* (MDH. 22)

2) *La toile était percée de trous pour lui permettre de respirer.* (MDH. 98)

2.4. Sifatdosh bilan ifodalangan aniqlovchi

Shunday qilib fransuz tili nutqida va ayniqsa grammatikada gaplarda aniqlovchi va uning ifoda vositalarini uchratganimizda, sifatdosh bilan ifodalangan aniqlovchilarni ham uchratdik. Shuning uchun asarlarda sifatdoshlar aniqlovchi vazifasida kelgan holatlarini ko'rsatib o'tamiz. Asarlarda aniqlovchining bu turiga ham ko'plab misollarni uchratish mumkin. Aniqlovchining bu turida otlar *ot* + *sifatdosh* ko'rinishida berilib, sifatdoshli *ot* ya'ni *l'apposition* deb ataladi. Sifatdoshlar gapda *hozirgi zamon sifatdoshi* yoki *o'tgan zamon sifatdoshi* bo'lib kelishi mumkin. Fransuz tilida va asarlarda o'tgan zamon sifatdoshi bilan gaplar juda ko'p uchraydi. Masalan:

1. *A l'angle d'une maison, sur une Pierre érigée à l'entrée de la rue, sont gravés les caractères: Digne d'une Pierre du mont Taishan.* (GXM. 132)

2. *Les vieilles maisons situées de chaque côté de la rue présentent toutes les façades en bois.* (GXM. 16)

3. *Un vieillard de petite taille, mais pas rachitique du tout, est sorti d'une chambre abritée par la galerie.* (GXM. 130)

Bu gapda ot va o'tgan zamon sifatdoshi qo'llanilgan. Tanlangan bu asarda o'tgan zamon sifatdoshidan tashqari hozirgi zamon sifatdoshi bilan gaplar berilgan.

1. *Plus le soleil couchant se teinte de rouge, plus il est doux.* (GXM. 18)

2. *Au bout du ravin, les dernières lueurs du soleil couchant, rouges comme des langues de feu, flamboient à la crête des montagnes.* (GXM. 137)

Keltirilgan gaplarda ot + hozirgi zamon sifatdoshi birga kelib, aniqlovchini hosil qilyapti. Bu asarlarda sifatdoshining bu turiga ya'ni hozirgi zamon sifatdoshi bilan berilgan gaplar kam uchraydi.

Bundan tashqari asarlarda aniqlovchining *l'apposition* turi ham uchraydi. Gapda sifatdoshlar ham aniqlovchi vazifasini bajarishi mumkin. Otlar ot + sifatdosh ko'rinishida kelsa, sifatdoshli ot hisoblanadi. Sifatli ot asarda eganing aniqlovchisidan ham ko'ra kamroq berilgan. Sifatdoshlar gapda berilganda o'tgan zamon sifatdoshi yoki hozirgi zamon sifatdoshi bo'lib kelishi mumkin. Asarda o'tgan zamon sifatdoshi bilan gaplar berilgan, ammo hozirgi zamon sifatdoshi bilan kelgan gaplarni uchratmadik. Biz quyidagi misollarda o'tgan zamon sifatdoshi bilan kelgan otlarni ko'rishimiz mumkin. Ular birgalikda aniqlovchi vazifasini bajaradi.

1. *Le poste émetteur et la carte dépliée devant Martin encombraient la table.* (TPT. 78)

2. *Celui – ci eut le regard attiré par une image violemment coloriée qui représentait une femme tenant le drapeau tricolore, au milieu de soldas blessée.* (TPT. 66)

3. Mme Martin, sans parler, lança sur la table une lettre froissée et tomba dans un fauteil en sanglotant. (TPT. 91)

Bundan tashqari aniqlovchining yana bir turi *l'apposition* ya'ni sifatdoshli ot turini ham uchratishimiz mumkin. Gapda otlar ot + sifatdosh ko'rinishida kelib, aniqlovchi vazifasini bajaradi. Masalan:

1. Mais Mariolle, le coeur serré, la regardait aller venir, s'occuper de tout ce monde plus que de lui. (GNC. 35)

2. La seconde présentait une armée de flacons, de boîtes et de vases de toutes tailles, coiffes d'argent au chiffre couronné. (GNC. 35)

Fransuz tilidagi gaplarda asarda yuqorida keltirilgandek o'tgan zamon sifatdoshlari va ot aniqlovchi bo'lib kelyapti, lekin hozirgi zamon sifatdoshlari va ot aniqlovchi vazifasida kelganini biz asarda uchratdik. Mualliflar asarlarda aniqlovchining bu turini boshqa turlariga nisbatan kamroq bergan. Gaplarda aniqlovchining ot + sifatdosh ko'rinishi juda oz berilgan.

Asarlarda sifatdoshlar ham o'tgan zamon sifatidoshi hamda hozirgi zamon sifatidoshi ko'rinishlari mavjud. Bu esa otlar ot + sifatdosh ko'rinishida bo'lib, *l'apposition* ya'ni sifatdoshli ot deb ataladi.

Asarda ot + o'tgan zamon sifatidoshi ko'rinishida aniqlovchiga quyidagi misolni oldik.

1. Dans le demi – jour de l'entrée, ils se disent bonjour, d'une voix étranglée; et elle introduit dans la première pièce qui sert de salle à manger. (RPL. 43)

2. C'est là qu' elle travaille; elle a son chevalet installé près de la fenêtre. (RPL. 43)

Asarlarda hozirgi zamon sifatdoshiga ham gaplarni ko'rish mumkin.

Masalan:

Les lèvres touchant les lèvres, les cils frôlant les cils, il plongeaient leur regard l'un dans l'autre, souriant, avec une tendre pitié. (RPL. 66)

Asarlarda nafaqat bunaqa misollar, balki o'tgan zamon sifatdoshi bilan ham aniqllovchi vazifasida kelayotgan gaplar ham mavjud.

Masalan:

1. *Encore une fois, un peu plus près, Brisefort poussait son aboi étouffé.*
(MDH. 97)

2. *Le Rouge soupirait languement, le poil effleuré par la brise, et le soleil avec l'ombre des feuilles tremblait sur son pelage nouveau.* (MDH. 107)

2.5. Boshqa vositalar orqali ifodalangan aniqllovchi (son, infinitif, ravish, so'z birikmasi va gap orqali)

Infinitiv bilan ifodalangan aniqllovchi

Bundan tashqari aniqllovchi gapda *ot + de + infinitiv* ya'ni *predlogli infinitiv* ko'rinishida ham bo'lish mumkin:

1) *Je le prie de me préparer un repas, mais il répond sans même lever la tête que l'heure de manger est passée.* (GXM. 106)

2) *– vous n'avez pas peur de marcher toute seule sur ce sentier?* (RPL. 56)

Aniqllovchining an'anaviy ta'riflari shunday muhim jihati, bilan tavsiflanadiki, ular ega bilan, moslashgan munosabatlarda namoyon bo'ladi, bunday holatda aniqllovchi (attribut) egalik maqomini ifodalab keladi va bu aniqllovchi fe'l yoki holat fe'li deb nomlanuvchi fe'l vositasida ifodalanadi.¹ Quyida ularning formal xususiyatlari borasida kengroq tarzda to'xtalishga harakat qilamiz.

Agar bu semantik ta'rif asosida, u aniqllovchi sintaktik xususiyati miqdorini kamaytiradigan aniqllovchi gapning tavsifini beradi.

1. Ba'zi grammatik olimlar ta'kidlashicha, aniqllovchi fe'l sintagmasidan iborat bo'lgan yelemnt yetarli miqdorda to'ldiruvchi bilan taqsimlanib keladi. Har

¹ Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui . –Paris , 1986. 83-88 p.

ikkalasi ham muntazam fe'ldan keyin keladi; ular, boshqa tomondan, o'xshash olmoshli fenomenlarga o'tadi: *que so'roq olmoshi: tu fais tes devoirs → que fais – tu? / tu deviens une grande personne → qui deviens – tu?* Que nisbiy olmosh: *je vois un homme → l'homme que je vois / je suis le responsable → le responsable que je suis: en olmoshi: j'ai du tabac → j'en ai / cest du tabac → c'en est; nixoyat le olmoshi: je verrai le maire → je le verrai /je serai maire → je le serai.* (Bu oxirgi ta'kid har xolda o'zining nozik jihatlarini ko'rsatadi: faqat le olmoshi lui urg'uli olmoshi kelishi mumkin: *lui, je le verrai/* lui, je le serai*; shuning uchun le aniqllovchisi ko'pincha neytral olmosh deb ataladi.

2. Biroq, aniqllovchi va fe'l to'ldiruvchilar o'rtasidagi o'xshashlik ulardagi farqni bекitish imkonini bermaydi, ular bajarayotgan sintaktik kategoriyasiga ko'ra ajralib turadi.

Hozirgi zamon fransuz tilida aniqllovchini berishda faire fe'lini ko'p ma'noli vositalarini ham kiritish mumkin: ce chapeau fait démodé représenter; cette décision représente un progrès; constituer; ce fait constitué un paradoxe;

Ba'zi gaplarda aniqllovchining berishda ba'zi aniq birikmalar teng qo'llaniladi; bu attribut indirect deyiladi: Jeanne passe pour intelligente; ce canapé sert de lit.

Ko'pincha ega va aniqllovchi rod va songa mos keladigan qoidalarni talab qiladi. Bu hodisa sifat bilan solishtirildi: Jean est grand. Lucienne est grande / ces cadeaux sont originaux:

Albatta ega va aniqllovchi ko'p hollarda sonni ko'rsatib keladi: cet homme est un déménageur / ces hommes sont des déménageurs. Ba'zi rodga ya'ni *masculin / féminin* ni ko'rsatib keladi: il est devenu masseur / elle est devenue masseuse.

Lekin ko'p hollarda bu mos kelmaydi, rodga l'homme qui est devant la porte est une sentinelle; la fourmi est un insecte.

Sonda: les fourmis géantes sont une espèce rare, yoki rod va sonda: *les enfants gâtes sont une vraie plaie.*

Agar sintaktik nuqtai nazardan aniqllovchi fe'l sintagmaning tarkibiy qismi sifatida ko'rilsa, aniqllovchining semantik tahlili ega bilan bog'liq. Ko'plab tillarda ega va aniqllovchi gap tuzilishida yonma – yon keladi, fransuz tilida ba'zan gap tuzilishida gap tartibining o'zgarishi uchraydi: *heureux les simples d'esprit: intéressant ce projet.*

Bunday paytda 2 turga ajratiladi.

a) Sifat aniqllovchi, odatda grammatikada buni ega holatida bo'lishi deb ko'rsatiladi: *le ciel est gris, mon fils est grand*, va boshqalar lekin shu bilan birga sanoq sonlarni ham ko'rsatadi: *ils étaient trois cens à l'aéroport.*

b) Ot aniqllovchida ega va aniqllovchining munosabati saqlanadi. Buni bir oddiy tenglik deyish mumkin: *les députés sont les représentants du peuple*; bu ikki birliklar faqat tarkibiy qismlardan tuzilgan, buni yana tenglashtirish ya'ni *identification* va *consubstantialité* - bir xillik deb ham atash mumkin: *mon voisin est M. Dupais*. Shu bilan birga bu ikki farqli holatda ko'rsatilganidek munosabatlarni bildiradi: *George Sand est la baronne Dudevant*.

Ko'p hollarda tenglik ega va aniqllovchi inversiyasiga imkon beradi: Bu tenglik – inkor etilishi esa ikkita bir – biriga aloqador bo'lmagan qonunlarni talab qiladi: *les comédiens professionnels n'ont pas été les vedettes du spectacle.*

U yana gapda shunday ishlatilishi mumkin: *cet homme est un écrivain; les canaris sont des oiseaux.*

Gaplarda aniqllovchining ega bilan ham munosabati tuziladi, ammo gapda fe'lining predmet bilan munosabati to'ldiruvchili aniqllovchi deyiladi. Bu holda predmet va aniqllovchi bevosita birin – ketin keladi: *j'ai trouvé ce intéressant; nous imaginions cette demeure paisible*: Bu gapda: *cet élève a rendu son dessin amusant*, *amusant* t- *építet dessin* – otiga, *rendre* – bu yerda “remettre” fe'lining ma'nosida kelyapti. Lekin *amusant* – aniqllovchi, u faqat *son dessin* – otli

sintagmasidan oldin joylashsa aniqlovchi bo'ladi: *cet élève a rendu amusant son dessin*:¹

Boshqa bir gapda esa parafrazalarni, gap tuzilishida tez – tez yordamchi fe'llarni keltirishini talab qilad: *j'ai trouvé qui ce film était intéressant; nous imaginions que cette demeure était paisible ; il a fait en sorte que son dessin soit amusant*.

Faqat bir necha transitif fe'llar predmetning aniqlovchisini talab qiladi: *trouver, imaginer, juger, croire, savoir, rendre*, va boshqalar, yoki ot aniqlovchini : *nommer, élire, appeler*. (*Ils ont appelé leur fils Paul*).

Barcha ega aniqlovchisida predmet aniq vositali bo'lishi mumkin, binobarin predloglar kiritilishi mumkin:

Je considère Gérard comme un frère; elle a Monique pour amil; je tiens cet homme pour un menteur.

Sifat va ot kategoriyalari ko'p hollarda ot aniqlovchi vazifasida ifodalaniladi, lekin olmosh vazifasida ham kelishi mumkin: *cette maison est celle de mon père; si j'étais vous...*, va boshqalar. : , infinitiv va de predlogi bilan ham: *son problème est d'arriver à l'heure; la difficulté est de ne mecontenter personne; participe passé bilan: l'entrée est interdite; les choses semblaient réglées* que bilan: *l'ennui est qu'il a des difficultés à se concentrer; quand bilan: le bonheur, cest quand ou ne pense à rien*, nihoyat relativ bilan: *cet homme n'est pas vraiment qui vous croyer*. Fransuz tilida aniqlovchi yuqoridagi kabi vositalar orqali ifodalanadi.

Biz shularni ta'kidlashimiz mumkinki, fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalari fransuz tili nutqida va fransuz tili grammatikasida muhim ahamiyatga ega. Gaplarni grammatik jihatdan va murakkab gap bo'lagi ekanligini ko'rishimiz mumkin.

¹ Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui . –Paris , 1986. 83-88 p.

Fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalarini gaplarda qo'llashda va tahlil qilishda bir to'g'ri tuzishda va sintaktik jihatdan tahlil qilishda aniqlovchining roli kattadir.

Fransuz tilida aniqlovchi mavzusini ko'rib chiqar ekanmiz, aniqlovchi juda keng fransuz tilida yozilgan beshta asardan foydalandik. Tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, asarlarda aniqlovchi juda yaxshi berilgan va aniqlovchining barcha turlaridan foydalanilgan.

Biz bu asarlarda aniqlovchining qay darajada qo'llanilganligini ko'rib o'tamiz. Demak, asarlarda kuzatilgan gaplarda aniqlovchining ishlatilishi, ularning ko'proq qaysi holatiga e'tibor berilganini kuzatib biz quyidagi xulosaga keldik.

Asosan, fransuz tilidagi gaplarda asarlarda aniqlovchining hamma turi ham o'rinli, turli sintaktik talablarga ko'ra keng foydalanilgan bo'lib, aniqlovchi turlarining har biri qanday qo'llanilganligi, qaysilarining ko'proq, qaysilarini ularga nisbatan kamroq qo'llanilganligini ko'rsatish maqsadida quyidagi ma'lumotni bermoqchimiz.

Shuning uchun ham, asarlardagi gaplarda aniqlovchining ifoda vositalari, turlarining qanday vositalar yordamida ifodalanilayotganligini ko'rsatish ishimizning asosiy tomonidir.

1. Fransuz tilida aniqlovchini hosil qilishda ot so'z turkumining o'rni katta. Fransuz tilida aniqlovchining bir turi aniqlovchili to'ldiruvchi ya'ni *le complement déterminatif* turiga mansub ko'plab misollarni uchratishimiz mumkin. Aniqlovchining bu turini hosil qilishda gapda aniqlovchi *ot + de (à, en) + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi.

2. Fransuz tili nutqida va asarlarda aniqlovchining ot bilan ifodalangan turini aniqlovchining boshqa ifoda vositalaridan ko'ra kamroq uchratishimiz mumkin. Gaplar va asarlar yuzasidan misollarni kartochkalarga yozdik va bu misollarni ishimizda ham keltirib o'tdik. Ularni aniqlovchining qaysi turiga mansubligiga, aniqlovchining qaysi ifoda vositalari yordamida berilganiga qarab ajratib chiqdik va tahlil qildik.

3. Asarlarda aniqllovchining qaysi turi ko'proq, qaysi turi kamroq qo'llanilganligi, aniqllovchini gaplarda berishda qaysi ifoda vositalaridan foydalanilganiga to'xtalib o'tadik. Bundan tashqari, asrda aniqllovchining aniqllovchili to'ldiruvchi turi ham juda qo'llanilgan.

4. Fransuz tilidagi gaplarda ko'proq aniqllovchi *ot + de + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Asarlarda bunday ko'rinishga ega bo'lgan aniqllovchili to'ldiruvchilarni juda ham uchratishimiz mumkin. Asarlarda aniqllovchili toldiruvchininf *ot + à + ot va ot + en + ot* ko'rinishiga deyarli duch kelmadik. Fransuz tili nutqida aniqllovchining bu turi juda oz qo'llaniladi.

5. Ma'lumki fransuz tilida va boshqa tillarda ham aniqllovchi asosan sifatlar bilan ifodalaniladi. Biz fransuz tilidagi gaplarni va asarlarni kuzatishimiz jarayonida shunga amin bo'ldikki, aniqllovchilarning asosan sifatlar bilan berilish holatlariga duch keldik.

6. Demak, tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatadiki, fransuz tili grammatikasida gap tuzishda son jihatdan eng ko'p foydalanilgan aniqllovchi turi *l'épithète* ya'ni otning aniqllovchisi hisoblanadi. Keyin sifatdoshli *ot* ya'ni *l'apposition* ko'rinishida ham ishlatilgan. Agar biz ularni, gapda aniqllovchining qanday ko'rinishida namoyon bo'lishiga qarab ajratadigan bo'lsak, bunda ko'proq aniqllovchilarni sifatlar yordamida namoyon bo'lishiga duch kelamiz.

7. Tilda aniqllovchining *ot aniqllovchisi* ko'p qo'llanilgan bo'lib, *sifat + ot* yoki *ot + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi va bu turning *ot + sifat* ko'rinishiga ko'proq duch kelishimiz mumkin *sifat + ot* ko'rinishi ham mavjud, ammo bunga kamroq e'tibor berilgan. Aslida fransuz tilida sifatlar ko'pincha otdan keyin keladi. Asarda berilgan misollarda ham *ot + sifat* ko'rinishida sifat otdan keyin bo'lib, predmetning rangi, shakli, sifat ko'rinish yoki mazasini bildiradigan sifatlar qo'llanilgan.

8. Fransuz tilida aniqllovchini sifatdoshlar yordamida ham yasash mumkin. Buni fransuz tilida sifatdoshli *ot* ya'ni *l'apposition* deyiladi. Asarlarda ham biz yana sifatdoshlarni ham aniqllovchi vazifasida kelganini ko'rishimiz mumkin ya'ni

bu sifatdoshli ot turi hisoblanadi. Bunda aniqllovchi hozirgi zamon sifatdoshi va o'tgan zamon sifatdoshi kabi vositalar yordamida ifodalanadi.

9. Hozirgi va o'tgan zamon sifatdoshlaridan *Participe présent* va *Participe passé* formasida sifatlar otdan keyin keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi. Asarlarda biz aniqllovchining bu turi oid gaplarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Ayniqsa o'tgan zamon sifatdoshi undan keyin ot kelib aniqllovchi vazifasida kelgan holatlarni biz gaplarda va asarlarda ko'proq uchratishimiz mumkin.

10. Fransuz gaplarida ya'ni nutqida hozirgi zamon sifatdoshini qo'llab gapirgan gaplarini ham uchratishimiz mumkin, ammo fransuz tilida ko'proq o'tgan zamon sifatdoshi bilan qo'llanilgan gaplar juda ko'p. Demak, xulosa qilib shuni aytish mumkinki fransuz tili nutqida va asarlarda ko'proq o'tgan zamon sifatdoshi qo'llaniladi.

11. Fransuz tilidagi asarlarda va gaplarda aniqllovchini morfologik yoki sintaktik jihatdan tahlil qilish jarayonida biz aniqllovchini ot, sifat, sifatdoshlardan tashqari boshqa vositalar yordamida ifodalanganini ham uchratdik.

12. Infinitiv bilan ifodalangan aniqllovchi

Bundan tashqari aniqllovchi gapda *ot + de + infinitif* ya'ni *predlogli infinitif* ko'rinishida ham bo'lish mumkin.

13. Fransuz tilida aniqllovchini holatni ifodalovchi fe'llar orqali ham yasash mumkin. Bu fransuz tilidagi eganing aniqllovchisi turi esa *être + sifat* ko'rinishida misollar ko'rinishimiz mumkin. Bunda *être* fe'lining biron zamonda tushlangan formasidan keyin sifat keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi. Eng kam ishlatilgani esa *être + ot* ko'rinish bo'lib, biz bunday gaplarni asarlarda juda kam uchratdik. Aniqllovchining bu turlari aniqllovchili to'ldiruvchiday ko'p berilgan bo'lsa ham, unga nisbatan kamroq berilgan. Eganing aniqllovchisiga to'xtaladigan bo'lgan, bunda aniqllovchi *être + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi. *Être* fe'lidan keyin sifat keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi.

14. Bunda *être* fe'lidan keyin kelgan sifat ko'proq sifat va ko'rinish ma'nosida keladi. Eganing aniqllovchisining turida esa boshqa asarlarda kam

uchraydigan ko'rinish *être* + *ot* ko'rinishidir. Eganing aniqllovchisining turini ikki xil turidan ham keng foydalanilgan.

15. Biz bu asarda aniqllovchi va uning ifoda vositalariga oid gaplarni ko'rib chiqdik. Tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, asarda ko'proq aniqllovchining ot aniqllovchisi va eganing aniqllovchisi turidan keng foydalanilgan. Asarda aniqllovchining sifatDOSHI ot va aniqllovchili to'ldiruvchi turlari nisbatan kamroq foydalanilgan. Bu asarni ham huddi yuqoridagi asar kabi turlariga qarab ajratib chiqdik va tahlil qildik. Bu asarda eng kam ishlatilgan aniqllovchi va uning ifoda vositalari aniqllovchining to'ldiruvchi ko'rinishida ko'rishimiz mumkin. Asarda eng ko'p ishlatilgan aniqllovchining turi bu ot aniqllovchisi va ega aniqllovchisi, eng kam qo'llanilgani esa sifatDOSHLI ot va aniqllovchili to'ldiruvchi ekanligini ko'rishimiz mumkin. Biz bu haqida asosiy qismda ham ko'rsatib o'tganmiz. Ayniqsa muallif aniqllovchi turli xil ifoda vositalari orqali ko'rsatishga harakat qilgan.

Biz bunga o'xshagan misollarni asosiy qismda ham berib o'tganmiz.

Shunday qilib, biz bu tadqiqot ishimizda, aniqllovchi va uning ifoda vositalarini fransuz tilidagi asarlarda qo'llanish holatini, tahlil qilinishini ko'rsatib o'tishga harakat qildik. Bundan shu narsa ayon bo'ldiki, aniqllovchilar asarda turli vositalar yordamida ifodalanganligi, aniqllovchining qaysi turidadan ko'p foydalanganligi, ko'plab aniqllovchi turidan umuman foydalanilmaganligi, ixchamligi, ko'plab vositalarning juda ko'p qo'llanilganligi, sintaktik xususiyatlariga ko'ra ixchanlashgan holatlarini kuzatdik. Asarlarda ham qo'llanilgan aniqllovchi turlari ko'p uchraydi. Albatta buni biz yozuvchining kamchiligi deb qaramasligimiz kerak. Chunki muallif birinchi navbatda asar mazmunini berishga harakat qilgan. Asarlarda aniqllovchi va uning ifoda vositalaridan to'laligicha keng foydalanilgan. Bu esa yozuvchining mahoratini ko'rsatadi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, fransuz tilida aniqllovchi va uning ifoda vositalari juda keng va murakkab gap bo'lagidir.

X U L O S A

Biz ushbu bitiruv malakaviy ishimizga xulosa tariqasida shularni ta'kidlashimiz joizki, fransuz tiliga xos gap bo'laklari turlari va ularning o'ziga xos muammolari xususida fikr yuritishga harakat qildik. Yuqorida aytilgan barcha fikr-mulohazalarni umumlashtirgan holda quyidagi aniq xulosalarni keltirish maqsadga muvofiqdir:

1. Gap bo'laklari (*les termes de la proposition*) gapning uzviy qismi sifatida maydonga kelgan sintaktik kategoriyadir. Ular gap mustaqil so'zlar va so'z birikmalari bilan ifodalanadi.

2. Barcha tillardagi kabi gap bo'laklari fransuz tilida ham ikkiga bo'linadi: boshqa bo'laklar va ikkinchi darajali bo'laklar. Bosh bo'laklarga ega va kesim ikkinchi darajali bo'laklarga esa to'ldiruvchi aniqlovchi va hol kiradi.

3. Gapning tuzilish asosini tashkil etgan gap bo'laklari bosh bo'laklar hisoblanadi. Gapning tuzilish asosini ega va kesim munosabati tashkil etadi. Ega o'ziga oid aniqlovchilar bilan kengayib, ega vaziyatida kesim bilan sintagmatik munosabatda bo'ladi.

4. Har qanday gap bo'lagi shakliy jihatdan moddiy asos va sintaktik vaziyat qarama – qarshiligi va birligidan iborat. Morfologik shakl sintaktik shaklning vujudga kelishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Lekin morfologik shakl asosida hosil bo'lgan sintaktik shakl sifat jihatdan tamoman farqli bo'lgan yangi va unga nisbatan yuqori shakldir.

5. Bir morfologik shakl bir necha sintaktik shaklga asos bo'lganidek bir necha morfologik shakl bir sintaktik shaklga asos bo'lish ham mumkin. Sintaktik shakl morfologik shakl asosida vujudga kelgan yuqoriroq birlik ekan, sintaksis uchun sintaktik shakl belgilovchi rol o'ynaydi.

6. Gap bo'laklarining sintaktik qurilmani tashkil qilishdagi roli bir xil emas. Ayrim bo'laklarni gap qurilishida markaziy o'rinni egallaydi. Bu bo'laklarni gap qurilishidan chiqarib tashlansa, gap shakliy tomondan ham, mazmun tomondan ham o'z xususiyatini yo'qotadi. Ayrim bo'laklar esa gap qurilishida yetarli rol

o'ynamaydi. Ular gap qurilishida ishtirok etib, gapning ahborot hajmini kengaytiradi.

7. Gapning tuzilish asosini tashkil etgan gap bo'laklari bosh bo'laklar hisoblanadi. Gapning tuzilish asosini ega va kesim munosabati tashkil etadi. Ega o'ziga oid aniqllovchilar bilan kengayib, ega vaziyatida kesim bilan sintagmatik munosabatda bo'ladi.

8. Fransuz tilida aniqllovchi va uning ifoda vositalari fransuz tili nutqida va fransuz tili grammatikasida muhim ahamiyatga ega. Gaplarni grammatik jihatdan va murakkab gap bo'lagi ekanligini ko'rishimiz mumkin.

9. Fransuz tilida aniqllovchi va uning ifoda vositalarini gaplarda ko'rsatishda va tahlil qilishda bir to'g'ri tuzishda va sintaktik jihatdan tahlil qilishda aniqllovchining roli kattadir.

Fransuz tilida aniqllovchi mavzusini ko'rib chiqar ekanmiz, aniqllovchi juda keng fransuz tilida yozilgan beshta asardan foydalandik. Tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, asarlarda aniqllovchi juda yaxshi berilgan va aniqllovchining barcha turlaridan foydalanilgan.

Biz bu asarlarda aniqllovchining qay darajada qo'llanilganligini ko'rib o'tamiz. Demak, asarlarda kuzatilgan gaplarda aniqllovchining ishlatilishi, ularning ko'proq qaysi holatiga e'tibor berilganini kuzatib biz quyidagi xulosaga keldik.

Asosan, fransuz tilidagi gaplarda asarlarda aniqllovchining hamma turi ham o'rinli, turli sintaktik talablarga ko'ra keng foydalanilgan bo'lib, aniqllovchi turlarining har biri qanday qo'llanilganligi, qaysilarining ko'proq, qaysilarini ularga nisbatan kamroq qo'llanilganligini ko'rsatish maqsadida quyidagi ma'lumotni bermoqchimiz.

Shuning uchun ham, asarlardagi gaplarda aniqllovchining ifoda vositalari, turlarining qanday vositalar yordamida ifodalanilayotganligini ko'rsatish ishimizning asosiy tomonidir.

1. Fransuz tilida aniqllovchini hosil qilishda ot so'z turkumining o'rni katta. Fransuz tilida aniqllovchining bir turi aniqllovchili to'ldiruvchi ya'ni *le complement*

déterminatif turiga mansub ko'plab misollarni uchratishimiz mumkin. Aniqlovchining bu turini hosil qilishda gapda aniqlovchi *ot + de (à, en) + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi.

2. Fransuz tili nutqida va asarlarda aniqlovchining *ot* bilan ifodalangan turini aniqlovchining boshqa ifoda vositalaridan ko'ra kamroq uchratishimiz mumkin. Gaplar va asarlar yuzasidan misollarni kartochkalarga yozdik va bu misollarni ishimizda ham keltirib o'tdik. Ularni aniqlovchining qaysi turiga mansubligiga, aniqlovchining qaysi ifoda vositalari yordamida berilganiga qarab ajratib chiqdik va tahlil qildik.

3. Asarlarda aniqlovchining qaysi turi ko'proq, qaysi turi kamroq qo'llanilganligi, aniqlovchini gaplarda berishda qaysi ifoda vositalaridan foydalanilganiga to'xtalib o'tadik. Bundan tashqari, asrda aniqlovchining aniqlovchili to'ldiruvchi turi ham juda qo'llanilgan.

4. Fransuz tilidagi gaplarda ko'proq aniqlovchi *ot + de + ot* ko'rinishida namoyon bo'ladi. Asarlarda bunday ko'rinishga ega bo'lgan aniqlovchili to'ldiruvchilarni juda ham uchratishimiz mumkin. Asarlarda aniqlovchili to'ldiruvchining *ot + à + ot* va *ot + en + ot* ko'rinishiga deyarli duch kelmadik. Fransuz tili nutqida aniqlovchining bu turi juda oz qo'llaniladi.

5. Ma'lumki fransuz tilida va boshqa tillarda ham aniqlovchi asosan sifatlar bilan ifodalaniladi. Biz fransuz tilidagi gaplarni va asarlarni kuzatishimiz jarayonida shunga amin bo'ldikki, aniqlovchilarning asosan sifatlar bilan berilish holatlariga duch keldik.

6. Demak, tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatadiki, fransuz tili grammatikasida gap tuzishda son jihatdan eng ko'p foydalanilgan aniqlovchi turi *l'épithète* ya'ni otning aniqlovchisi hisoblanadi. Keyin sifatdoshli *ot* ya'ni *l'apposition* ko'rinishida ham ishlatilgan. Agar biz ularni, gapda aniqlovchining qanday ko'rinishida namoyon bo'lishiga qarab ajratadigan bo'lsak, bunda ko'proq aniqlovchilarni sifatlar yordamida namoyon bo'lishiga duch kelamiz.

7. Tilda aniqllovchining *ot aniqllovchisi* ko'p qo'llanilgan bo'lib, *sifat + ot* yoki *ot + sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi va bu turning *ot + sifat* ko'rinishiga ko'proq duch kelishimiz mumkin *sifat + ot* ko'rinishi ham mavjud, ammo bunga kamroq e'tibor berilgan. Aslida fransuz tilida sifatlar ko'pincha otdan keyin keladi. Asarda berilgan misollarda ham *ot + sifat* ko'rinishida sifat otdan keyin bo'lib, predmetning rangi, shakli, sifat ko'rinish yoki mazasini bildiradigan sifatlar qo'llanilgan.

8. Fransuz tilida aniqllovchini sifatdoshlar yordamida ham yasash mumkin. Buni fransuz tilida sifatdoshli *ot* ya'ni *l'apposition* deyiladi. Asarlarda ham biz yana sifatdoshlarni ham aniqllovchi vazifasida kelganini ko'rishimiz mumkin ya'ni bu sifatdoshli *ot* turi hisoblanadi. Bunda aniqllovchi hozirgi zamon sifatdoshi va o'tgan zamon sifatdoshi kabi vositalar yordamida ifodalanadi.

9. Hozirgi va o'tgan zamon sifatdoshlaridan *Participe présent* va *Participe passé* formasida sifatlar otdan keyin keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi. Asarlarda biz aniqllovchining bu turi oid gaplarni ko'plab uchratishimiz mumkin. Ayniqsa o'tgan zamon sifatdoshi undan keyin *ot* kelib aniqllovchi vazifasida kelgan holatlarni biz gaplarda va asarlarda ko'proq uchratishimiz mumkin.

10. Fransuz gaplarida ya'ni nutqida hozirgi zamon sifatdoshini qo'llab gapirgan gaplarini ham uchratishimiz mumkin, ammo fransuz tilida ko'proq o'tgan zamon sifatdoshi bilan qo'llanilgan gaplar juda ko'p. Demak, xulosa qilib shuni aytish mumkinki fransuz tili nutqida va asarlarda ko'proq o'tgan zamon sifatdoshi qo'llaniladi.

11. Fransuz tilidagi asarlarda va gaplarda aniqllovchini morfologik yoki sintaktik jihatdan tahlil qilish jarayonida biz aniqllovchini *ot*, *sifat*, sifatdoshlardan tashqari boshqa vositalar yordamida ifodalanganini ham uchratdik.

12. Infinitiv bilan ifodalangan aniqllovchi

Bundan tashqari aniqllovchi gapda *ot + de + infinitiv* ya'ni *predlogli infinitiv* ko'rinishida ham bo'lish mumkin.

13. Fransuz tilida aniqllovchini holatni ifodalovchi fe'llar orqali ham yasash mumkin. Bu fransuz tilidagi eganing aniqllovchisi turi esa *être* + *sifat* ko'rinishida misollar ko'rinishimiz mumkin. Bunda *être* fe'lining biron zamonda tushlangan formasidan keyin sifat keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi. Eng kam ishlatilgani esa *être* + *ot* ko'rinish bo'lib, biz bunday gaplarni asarlarda juda kam uchratdik. Aniqllovchining bu turlari aniqllovchili to'ldiruvchiday ko'p berilgan bo'lsa ham, unga nisbatan kamroq berilgan. Eganing aniqllovchisiga to'xtaladigan bo'lgan, bunda aniqllovchi *être* + *sifat* ko'rinishida namoyon bo'ladi. *Être* fe'lidan keyin sifat keladi va aniqllovchi vazifasini bajaradi.

14. Bunda *être* fe'lidan keyin kelgan sifat ko'proq sifat va ko'rinish ma'nosida keladi. Eganing aniqllovchisining turida esa boshqa asarlarda kam uchraydigan ko'rinish *être* + *ot* ko'rinishidir. eganing aniqllovchisining turini ikki xil turidan ham keng foydalanilgan.

15. Biz bu asarda aniqllovchi va uning ifoda vositalariga oid gaplarni ko'rib chiqdik. Tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki, asarda ko'proq aniqllovchining ot aniqllovchisi va eganing aniqllovchisi turidan keng foydalanilgan. Asarda aniqllovchining sifatdoshi ot va aniqllovchili to'ldiruvchi turlari nisbatan kamroq foydalanilgan. Bu asarni ham huddi yuqoridagi asar kabi turlariga qarab ajratib chiqdik va tahlil qildik. Bu asarda eng kam ishlatilgan aniqllovchi va uning ifoda vositalari aniqllovchining to'ldiruvchi ko'rinishida ko'rishimiz mumkin. Asarda eng ko'p ishlatilgan aniqllovchining turi bu ot aniqllovchisi va ega aniqllovchisi, eng kam qo'llanilgani esa sifatdoshli ot va aniqllovchili to'ldiruvchi ekanligini ko'rishimiz mumkin. Biz bu haqida asosiy qismda ham ko'rsatib o'tganmiz. Ayniqsa muallif aniqllovchi turli xil ifoda vositalari orqali ko'rsatishga harakat qilgan.

Biz bunga o'xshagan misollarni asosiy qismda ham berib o'tganmiz.

Shunday qilib, biz bu tadqiqot ishimizda, aniqllovchi va uning ifoda vositalarini fransuz tilidagi asarlarda qo'llanish holatini, tahlil qilinishini ko'rsatib o'tishga harakat qildik. Bundan shu narsa ayon bo'ldiki, aniqllovchilar asarda turli

vositalar yordamida ifodalanganligi, aniqlovchining qaysi turidadan ko'p foydalanganligi, ko'plab aniqlovchi turidan umuman foydalanilmaganligi, ixchamligi, ko'plab vositalarning juda ko'p qo'llanilganligi, sintaktik xususiyatlariga ko'ra ixchanlashgan holatlarini kuzatdik. Asarlarda ham qo'llanilgan aniqlovchi turlari ko'p uchraydi. Albatta buni biz yozuvchining kamchiligi deb qaramasligimiz kerak. Chunki muallif birinchi navbatda asar mazmunini berishga harakat qilgan. Asarlarda aniqlovchi va uning ifoda vositalaridan to'laligicha keng foydalanilgan. Bu esa yozuvchining mahoratini ko'rsatadi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, fransuz tilida aniqlovchi va uning ifoda vositalari juda keng va murakkab gap bo'lagidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nazariy manbalar:

1. I.A. Karimov “Barkamol avlod orzusi ”. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2000 15, 20, 188-b.
2. Алексеев Г.П., Скепеская Г. И., Тарасова А.Н., Рощупкина Е.А. Grammaire pratique du français moderne – Moscou.:ВШ, 1985. -189 p.
3. Бегматов Е., Маматов А. Адабий норма назарияси. (Адабий норманинг шаклланиш ва яшаш қонуниятлари) ИИИ қисм. –Тошкент, 1999. - 148 б.
4. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: ВШ, 1979. –396 с.
5. Бушуй Т.А., Сафаров Ш.К истории изучения современный романистики (Универсализм и типология) // Хорижий филология. – Самарканд.: СамДЧТИ, 2007, -№ 3. 6-15с.
6. Бушуй А.М. Язык и действительност. – Ташкент.: Фан, 2005. -144с.
7. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. Москва, 1986. -85 с.
8. Гак В.Г. Француз тили назарий грамматикаси. Самарканд, 2002 - 97 б.
9. Гак В.Г. Беседы о французском слове. – М.: МО, 1966. - 335 с.
10. Гурычева М.С. Очерки по синтаксису новофранцузского языка. – М.: ВШ, 1965. – 340 с.
11. Заславская П. И., Алямская Н. В., Пашинина Р. А. Грамматика французского языка . Москва, 1969 -285 с.
12. Илия Л.И. Грамматика французского языка . Москва, 1964 - 237с.
13. Илия Л.И. Грамматика французского языка . Москва, 1955 -213 с.
14. Илия Л.И. Синтаксис современного французского языка. Москва ,1962. - 250 с.
15. Илия Л.И. Очерки по грамматике современного французского языка. М.: ВШ, 1970. – 394 с.

16. Караева М.Х., Литочевская М.Ю. Француз тили грамматикаси -Тошкент, 1977. - 135 б.
17. Костеская Е.О., Карандашевский В.И. Грамматика французского языка . Москва, 1983. - 250 с.
18. Костеская Е.О., Карандашевский В. И. Грамматика французского языка . Москва ,1957. - 314 с.
19. Малина Л. Е., Андреечикова Л. П., Турниёзов Ў. Француз тили грамматикаси . Т.: Ўқитувчи , 1979. -206 б.
20. Маматов А.Е. История и теория языковой нормы. - Шымкент, 2006. – 96 с.
21. Маҳмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. – Тошкент.: Ўқитувчи, 1995. - 230 б.
22. Николскаѝа Е . К., Т. Й. Голденберг Grammaire Française -Moscou , 1982 . -290 р.
23. Николская Е.К., Голденберг Т.Й. Grammaire Française -Moscou , 1965. - 291р.
24. Реферовская А., Вассилиева А.К. Essai de grammaire française. –Ленинград, 1973. - 171 с.
25. Тенер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
26. Умбаров Н., Ҳамроқулов Г. Ҳозирги замон француз тили лексикологияси. – Тошкент.: Ўқитувчи, 1996. -104 б.
27. Ҳамдам Орзиқулов Француз тилининг назарий грамматикаси. – Самақанд, 2000. -119 б.
28. Ёқубов Ж.А. Модаллик категориясининг мантиқ ва тилда ифодаланишининг семантик хусусиятлари. – Тошкент.: Фан, 2005. - 224 б.
29. Arrivé M., Gadet F., Galmiche M La grammaire d’aujourd’hui -Paris, 1986. 83-88 р.
30. Bescherelle 3 La grammaire pour tous -Paris, 1990. -37 р.

31. Bushuy Tatyana. Umumiy tilshunoslik. – O'quv qo'llanma.
– Samarqand: SamDCHTI, 2002. – 50 b.
32. Clatigny M. La place des adjectifs épithètes dans deux œuvres de Nerval // Le français moderne . – Paris, 1973. N3. – P. 213-232.
33. Grosse G. Syntaxe du déterminant possessif // Déterminans: syntaxe et sémantique. – Paris, 1986. 87-111p.
34. Guirand P. La syntaxe du français. –Paris, 1863.
35. Guy Capelle, J.L. Frérot Grammaire de base du français contemporain. -Moscou ,1983. -137 p.
36. Le Bidois G., R. Syntaxe du français moderne.- Paris, 1968.
37. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi . Sintaksis. Toshkent, 1995. 59 – 93 bet.
38. Maurice Grevisse Une bon Usage. –France .: Duculot, 1993. 321 – 516 - page.
39. Ruwet N. Téoriye syntaxique et syntaxe du français . –Paris, 1972.
40. Steinberg N. Grammaire française Морфология и синтаксис - Москва, 1966. -350 с.
41. Suvonova N. N. Matn tahlili - Samarqand: SamDCHTI, 2010. - 38 b.
42. Suvonova N.N. Tahliliy o'qish o'quv uslubiy qo'llama -Samarqand: SamDCHTI, 2010. -76 b
43. Tenchea M. La structure sémantico-distributionnelle des syntagmes prépositionnels (+temps) en français. – Timisoara, 1986. -37 p.
44. Tesnière L. Elémens de syntaxe structurale. – Paris, 1959. -380 p.
45. Wyeinrich. N. Grammaire textuelle du français /Trad.par Dalgalian G., Malbert D. – Paris.: Didiyer: Hatier, 1989. – 672 p.

2. B a d i i y m a t n l a r:

1. Gao Xingjian . La Montagne de l'Âme. –Paris .: Edition de l'Aube, 2000. - 670 p.
2. Guy de Maupassant . Notre Coeur. – Moscou .: BIII, 1975. -172 p.

3. Maurice Genevoix . La dernière harde. – Leningrad .:BIII, 1972. -160 p.
4. N.M.Tabatchnikova . Le père tranquille. – Moscou.: BIII, 1985. -112 p.
5. Romain Rolland . Pierre et Luce. -Republique Roman , 1804. -77 p.

Q i s q a r t m a l a r r o ' y x a t i :

1. GXM - Gao Xingjian . La Montagne de l'Âme. –Paris .: Edition de l'Aube, 2000. - 670 p.
2. GNC - Guy de Maupassant . Notre Coeur. – Moscou .: BIII, 1975. - 172 p.
3. MDH - Maurice Genevoix . La dernière harde. – Leningrad .:BIII, 1972. -160 p.
4. RPL - Romain Rolland . Pierre et Luce. -Republique Roman , 1804. -77 p.
5. TPT - N.M.Tabatchnikova . Le père tranquille. – Moscou.: BIII, 1985. - 112 p.